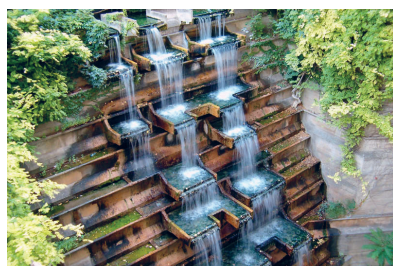

BANJSKI TURIZAM U SRBIJI

Vodič za lokalne vlasti

Ovaj dokument izradila je organizacija Most Europa, uz podršku Ambasade Francuske u Srbiji (SCAC) za Stalnu konferenciju gradova i opština (SKGO), Srbija.

Stavovi i mišljenja koji su izneti u ovom dokumentu su isključivo stavovi autora i ne predstavljaju nužno i stavove Ambasade Francuske niti Vlade Francuske.

Beograd, septembar 2021.

Kontakt

Sophia Kluge, direktorka i konsultantkinja

sophia.kluge@mosteuropa.org

Most Europa

Mileševska 3/3

11104 Beograd

Srbija

Sadržaj

SPISAK SKRAĆENICA	1
POJMOVNIK	2
REZIME	3
1. UVOD	
1.1 Kontekst vodiča	5
1.2 Strategija razvoja turizma Republike Srbije.....	5
1.3 Šta je banjski turizam?	6
1.4 Saradnja Francuske i Srbije u oblasti banjskog turizma.....	7
1.5 Metodologija	8
1.6 Perspektive banjskog turizma: stanje, strategija i trendovi.....	9
2. PRAVNI I STRATEŠKI OKVIR U FRANCUSKOJ I EVROPSKOJ UNIJI	
2.1 Francuska	
2.1.1 Institucionalna struktura u Francuskoj.....	12
2.1.2 Pravni okvir kojim je uređena oblast termalizma u Francuskoj	14
2.1.3 Specijalni status termalne vode i termalnih centara	16
2.1.4 Pokriće zdravstvenog osiguranja i standardizacija tarifa	17
2.2 Evropska unija	
2.2.1 Evropsko zakonodavstvo u oblasti turizma	18
2.2.2 Evropski okvir za zdravstveni turizam	18
3. NADLEŽNOSTI LOKALNIH VLASTI U SRBIJI	
3.1 Nadelžnosti pokrajina	20
3.2 Nadležnosti opština i gradova	21

4. TRENDVI U ZDRAVSTVENOM I VELNES TURIZMU I NJIHOV UTICAJ NA EKONOMSKI RAZVOJ

4.1 Trendovi	22
4.1.1 Kulturno nasleđe i aktivnosti	22
4.1.2 Dobro starenje.....	23
4.1.3 Velnes turizam.....	24
4.1.4 Spori i održivi turizam kao odgovor na pandemiju Covid-19?	24
4.1.5 Ruralni turizam	25
4.2 Banjski turizam i njegov društveno-ekonomski uticaj na lokalnu samoupravu	26
4.2.1 Banjski turizam: Način da se prevaziđe sezonalnost?	26
4.2.2 Intenzitet rada banjskog turizma	26
4.2.3 Promovisanje zaštite životne sredine kroz banjski turizam	27

5. MODELI JAVNO-PRIVATNOG PARTNERSTVA U BANJSKOM TURIZMU

5.1 Šta je javno-privatno partnerstvo (JPP)?	28
5.2 Koncepti javno-privatnog partnerstva	29
5.3 Prednosti JPP-a i zlatna pravila	30
5.4 Rizici JPP-a	31

6. STUDIJA SLUČAJA:

PROGRAM RAZVOJA BANJSKOG I VELNES TURIZMA U MAĐARSKOJ	32
6.1 Finansiranje	33
6.2 Uključeni partneri	33
6.3 Faze projekta	34
6.4 Upravljanje rizikom i faktori uspeha	35

7. MODEL ZA SRBIJU .....

8. PREPORUKE ZA JAČANJE I UNAPREĐENJE BANJSKOG TURIZMA U SRBIJI

8.1 Kombinovati banjski turizam sa aktivnom ulogom u zaštiti životne sredine.....	37
8.2 Definisati strukturu banjskog turizma u Srbiji i osmisliti odgovarajuću komunikaciju	38
8.3 Investirati u infrastrukturu	39
8.4 Ojačati i proširiti institucionalne kapacitete i uticaj.....	40

ANEKS

Mogućnosti saradnje: Pregled zajedničkih programa lečenja francuskih i srpskih banja.....	42
Mogućnosti saradnje i finansiranja	45
Međunarodna, evropska i regionalna udruženja banja	45
Međunarodne i evropske finansijske organizacije i instrumenti	47

Spisak skraćenica

CDT	Departmanski odbor za turizam
CNETH	Nacionalni savet termalnih ustanova (Conseil National des Etablissements Thermaux)
DGE	Generalna direkcija za privredna društva
EIB	Evropska investiciona banka
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj
EFWSA	Evropska asocijacija za fitnes, velnes i spa
EHTTA	Evropsko udruženje istorijskih termalnih gradova
EPCI	Javne ustanove za međuopštinsku saradnju
ERDF	Evropski fond za regionalni razvoj
ESPA	Evropsko udruženje banja
EU	Evropska unija
EUR	Evro
GDP	Bruto domaći proizvod
INSEE	(Francuski) Nacionalni institut za statistiku i ekonomske studije
MWA	Asocijacija medicinskog velnesa
NTOS	Nacionalna turistička organizacija Srbije
PPP	Javno-privatno partnerstvo
RSD	Srpski dinar
RTSE	Rimske banje Evrope
SKGO	Stalna konferencija gradova i opština
SRDTL	Regionalni plan za razvoj turizma i rekreativnih aktivnosti
TRAN	Odbor za saobraćaj i turizam Evropske unije
UBAS	Udruženje banja Srbije
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
UNWTO	Svetska turistička organizacija Ujedinjenih nacija
USAID	Američka agencija za međunarodni razvoj
USD	Američki dolar
WTTC	Svetski savet za putovanja i turizam

Pojmovnik

Izraz	Definicija
Zaposlenost	
• Direktna	Poslovi povezani sa direktnom potrošnjom turista na robe i usluge u hotelima, restoranima, prevozu, kod turoperatora itd.
• Indirektna	Radna mesta se stvaraju u sektorima koji direktno obezbeđuju robu i usluge preduzećima koja posluju u datoj oblasti
• Indukovana	Radna mesta koja se stvaraju kada direktni i indirektni zaposleni svoje povećane prihode troše na kupovinu dobara i usluga
Prirodna mineralna voda	Mikrobiološki zdrava voda, koja potiče iz podzemnih slojeva ili nalazišta odakle dolazi na površinu preko jednog ili više prirodnih ili bušenih izvora.
Javno-privatno partnerstvo	Dugoročni ugovor između privatne strane i javnog subjekta, sa ciljem razvoja i/ili upravljanja javnom imovinom ili uslugom, u kojem privatna strana snosi značajan rizik i odgovornost za upravljanje, a naknada je povezana sa učinkom
Banje ili spa centri	Ustanove koje pružaju medicinske ili velnes spa usluge
Banjski grad	Gradovi u kojima se nalaze banje i spa centri
Lekovito blato	Lekovito blato se sastoji od mešavine mineralnih ili organskih materijala sa prirodnom mineralnom vodom. Nastaje prirodno (formira se direktno na izvoru kada voda prođe kroz površinski sloj treseta ili mulja), nakon sazrevanja (iz organskog supstrata pomešanog sa prirodnom mineralnom vodom tokom prilično dugog vremenskog perioda) ili regenerisano (delimično reintegrirano u proizvodni ciklus nakon mogućih tretiranja).
Turizam	
• Zdravstveni turizam	Oblik turizma pretežno usredsređen na fizičko zdravlje, ali koji omogućuje i poboljšanje mentalnog i duhovnog blagostanja i povećanje sposobnosti pojedinaca da zadovolje sopstvene potrebe i bolje funkcionišu u svom okruženju i društvu; Podrazumeva medicinski, velnes i banjski turizam.
• Velnes turizam	Odnosi se na ljude koji putuju na neko drugo mesto da bi se proaktivno bavili aktivnostima koje im omogućavaju da održe ili poboljšaju svoje zdravlje i blagostanje, i koji traže jedinstvena i autentična iskustva ili ona iskustva koja ne mogu da pronađu kod kuće
• Medicinski turizam	Odnosi se na ljude koji iz svoje zemlje boravka putuju u drugu zemlju radi lečenja bolesti, oboljenja ili stanja u potrazi za nižim troškovima i većim kvalitetom medicinskih usluga, boljim pristupom ili drugačijim zdravstvenim uslugama od onih koje bi mogli da dobiju kod kuće.
• Banjski turizam	Turizam u svrhe opuštanja, ozdravljenja ili ulepšavanja tela u banjama primenom preventivnih velnes i/ili kurativnih medicinskih tretmana.

Rezime

Ovaj vodič predstavlja rezultate dokumentarnog i terenskog istraživanja o banjskom turizmu u Srbiji, koje je sprovedeno 2020. godine, kao i njegove razvojne potencijale, i nudi konkretne predloge za njegovo poboljšanje.

Sudeći po broju banja i izvora tople i hladne vode, Srbija raspolaže obećavajućim potencijalom za razvoj banjskog sektora: U Srbiji postoji 50 banja i oko 500 izvora hladne i tople mineralne vode¹. Međutim, kapaciteti za njihovo potpuno korišćenje u medicinske i rekreativne svrhe još uvek nisu dovoljno razvijeni. Budući da se nalazi negde između velnes i medicinskog tretmana, banjskom turizmu nedostaje precizna definicija, što otežava određivanje njegove važnosti i značaja. Iako pojedine studije ukazuju na značajan rast ovog sektora, konkretne politike za njegovo ostvarenje i dalje izostaju.

U ovom radu su dati konkretni predlozi za jačanje sektora banjskog turizma u Srbiji uz pomoć lokalnih samouprava. Francuska ima dugu tradiciju kada su u pitanju banjska odmarališta i kao članica EU, relevantno je merilo za Srbiju, kao kandidata za članstvo u EU, da razvije nacionalnu strategiju banjskog turizma. Tako je u ovom radu prikazana kratka istorija francuskih banja, institucionalni okvir za turizam kao i njegove oblasti odgovornosti. Zatim se razmatraju primeri dobre i loše prakse, prednosti javno-privatnog partnerstva, prilike i trendovi u zdravstvenom i banjskom turizmu, kao i mogućnosti finansiranja za koje Srbija može da konkuriše. Vodič se završava preporukama za srpske predstavnike vlasti u lokalnim samoupravama u vezi sa razvojem banjskog turizma na njihovoj teritoriji.

U skladu sa **francuskim zakonima**, termalne banje i termalne vode uživaju poseban status i one su pod strogom kontrolom državnih i zdravstvenih organa. Francuska država je od 1947. godine priznala pravo svakog pojedinca na banjsko lečenje i to u terapiji 12 različitih vrsta oboljenja, uključujući i reumatizam. Danas su banje pretežno u privatnom vlasništvu, bilo da se njima upravlja potpuno u privatnoj svojini, bilo putem prenosa javnih ovlašćenja. Samo 25% francuskih banjskih centara je pod javnom upravom, uglavnom lokalnih vlasti i opština. Francuska je centralizovana država, a nadležnost za turizam je podeljena između različitih lokalnih i državnih nivoa. Država odlučuje o sveopštoj strategiji u oblasti turizma, a lokalne vlasti i opštine shodno tome sprovode odluke.

S druge strane, na nivou **EU**, ne postoji zakonska regulativa o banjskom turizmu jer je turizam u celosti u nadležnosti država članica. Međutim, turizam u okviru EU je indirektno regulisan Direktivom 2011/24/EU o primeni prava pacijenata u **prekograničnoj zdravstvenoj zaštiti**. Direktivom se obezbeđuje mobilnost pacijenata u skladu sa principima koje je ustanovio Evropski sud pravde i promoviše se saradnja država članica u oblasti zdravstvene zaštite. Uprkos nedostatku preciznih politika EU, za velnes i banjski turizam, predviđeno je finansiranje iz EU fondova, na primer, preko Evropskog fonda za regionalni razvoj (ERDF).

---

1 "Strategija razvoja turizma Republike Srbije", str. 33

Zdravstveni turizam je tradicionalni oblik turizma sa dugom istorijom u Evropi, koji se tokom godina dalje razvijao uključujući nove trendove koji su se pojavili širom kontinenta, posebno u Francuskoj. Aktuelni **trendovi** su **velnes** i potreba za **brigom o sebi**, a raste i potražnja za održivim i **ruralnim turizmom**. Ovaj trend je posebno važan budući da je pandemija Covid-19 dovela u pitanje masovni turizam, što nas je navelo da preispitamo svoje načine putovanja i potrošnje, opredeljujući se za sve ono što je bliže prirodi i održivije.

Budući da su pretežno smešteni u manjim gradovima i opštinama, banjski centri se uklapaju u ove trendove, tako da su od suštinske važnosti za društveno-ekonomski razvoj teritorija u Srbiji. Iako već postoji tržište, banjski turizam bi zahvaljujući svojim brojnim termalnim izvorima imao veće potencijale u turističkom sektoru Srbije kada bi bio uokviren ambicioznom i eksplicitnijom politikom.

Postoje dobri razlozi da se fokus pomeri na banjski turizam: prvo, to je način da se preduprede efekti jedne od slabih tačaka turizma: **sezonalnosti**. Ciljanje na populaciju koja ne prati uobičajeni turistički ciklus, odnosno na starije osobe ili digitalne nomade, nudeći istovremeno proizvode i usluge koji ne zavise samo od vremenskih prilika, može dovesti do obećavajućih rezultata. Drugo, banjski turizam je **radno intenzivan** sektor, jer je potrebna kako niskokvalifikovana radna snaga, kao na primer u opštem turizmu, tako i visokokvalifikovani medicinski stručnjaci. Uopšteno uzevši, banjski turizam je ključna poluga za ekonomski razvoj i otvaranje novih radnih mesta u seoskim područjima.

Treće, da bi omogućio zdravo i opuštajuće okruženje za svoje klijente, banjski turizam podstiče zaštitu, promociju i upravljanje životnom sredinom i prirodnim resursima. Jačanje banjskog turizma kompatibilno je sa agendom o održivom i zelenom razvoju, što je jedan od ciljeva održivog razvoja UN-a (SGD).

Iako centralizovana zemlja, Srbija sprovodi proces decentralizacije dajući veća ovlašćenja manjim administrativnim jedinicama. U tom pogledu, samoupravne opštine imaju kapacitete da utiču na banjski turizam. Jedan od ključnih instrumenata za javne službenike i izabrane predstavnike vlasti su **javno-privatna partnerstva (JPP)**. Iako su složenija i ne predstavljaju rešenje po principu ključ u ruke, JPP mogu da pruže značajan podsticaj u okupljanju zainteresovanih strana za projekte izgradnje ili obnavljanja infrastrukture banjskog turizma. U ovom vodiču predstavljen je jedan uspešan projekat JPP banjskog turizma u Mađarskoj i predložene su neke ideje o tome kako da se takvi projekti sprovedu u Srbiji.

Međunarodne i evropske institucije kao i udruženja mogu pozitivno da utiču na razvoj banjskog turizma u Srbiji. Pridruživanje međunarodnim banjskim asocijacijama omogućilo bi Srbiji da bude deo jake i proširene termalne mreže. Postoje i različiti fondovi na koje Srbija i njene lokalne vlasti imaju pravo da konkurišu. Jedan od najrazvijenijih i najperspektivnijih programa od kojih bi Srbija mogla da ima koristi je **program EU-Interreg** koji ima za cilj jačanje uključivanja lokalnih vlasti, regiona i civilnog društva.

1. Uvod

1.1 Kontekst vodiča

Razvoj turizma predviđen je nacionalnom strategijom za razvoj turizma koju su srpske vlasti definisale na period od deset godina, a trenutna strategija je u toku realizacije (od 2016. do 2025. godine¹). U strategiji se za Srbiju kao turističku destinaciju ističe osam ključnih proizvoda, među kojima su spa i velnes deo banjskog i zdravstvenog turizma.²

Banjski turizam se suočava sa brojnim poteškoćama. Tokom privatizacije privrede, mnogi hoteli i omladinski hosteli su prodati a sada su napušteni. Pored toga, malo je ulagano u poboljšanje kvaliteta turističkih proizvoda, posebno kada je u pitanu zdravstveni i velnes turizam u banjama, a nedostaje i istraživanje tržišta o potrebama srpskog turističkog sektora. Prirodni banjski resursi predstavljaju jedan od najprofitabilnijih razvojnih potencijala lokalnih samouprava u Srbiji. Međutim, nedostatak strateških planova i odsustvo odgovarajućih zakona kojima bi se regulisao ovaj resurs sistematski sprečavaju lokalne samouprave da proaktivno komercijalizuju svoje potencijale.

Jedan od pristupa bi mogao da bude kombinacija javnih i privatnih investicija, takozvana javno-privatna partnerstva (JPP). Jedna od preporuka u Nacionalnoj strategiji je jačanje modela JPP-a kako bi se uvećale investicije u turizam. Međutim, pošto u Srbiji još uvek nema mnogo iskustva u formiranju JPP-a u oblasti turizma, u ovom vodiču su dati i praktični primeri iz drugih evropskih zemalja.

U Srbiji, opštine sprovode investicije za razvoj turizma, dok su lokalne turističke organizacije zadužene za njegovu promociju. Na zajedničkoj sednici Odbora za ekonomski razvoj i Odbora za zdravstvo i socijalnu politiku Stalne konferencije gradova i opština (SKGO), odlučeno je se formira radna grupa za banjski turizam koja će se baviti temama kao što su promocija i marketing postojećih turističkih destinacija, povećanje državnih fondova za ulaganja u turizam i turističke kapacitete, regionalno povezivanje potencijala Srbije kao i mogućnosti za pridruživanje evropskim asocijacijama, kao što je Evropsko udruženje banja. Sledeći vodič može biti od pomoći radnoj grupi u rešavanju ovih pitanja.

1.2 Strategija razvoja turizma Republike Srbije

Nacionalna strategija razvoja turizma izrađena je u skladu sa članom 7. Zakona o turizmu. Glavni cilj strategije je da se obezbedi sistematski pristup turizmu uzimajući u obzir ekonomske aspekte, ali i društveni, ekološki i lokalni razvoj. Prema tome, turizam se posmatra u okviru ostalih komplementarnih aktivnosti (kultura, obrazovanje, trgovina, građevinarstvo, transport itd.). Budući da je turizam povezan sa mnogim međusektorskim oblastima, trebalo bi da zauzme važnu ulogu u agendi vlade. Glavni ciljevi³ navedeni u Strategiji razvoja turizma Republike Srbije su sledeći:

- podrška održivom ekonomskom, ekološkom i društvenom razvoju turizma
- jačanje konkurentnosti turističke privrede i povezanih delatnosti
- povećanje učešća sektora turizma u nacionalnom rastu (Bruto domaći proizvod – BDP)
- povećanje (direktnog i ukupnog) broja zaposlenih u sektoru turizma i od strane sektora turizma (i njegovog učešća u strukturi ukupnog broja zaposlenih u Republici Srbiji;)
- unapređenje imidža Republike Srbije u regionu, Evropi i svetu.

1 Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija Republike Srbije, Strategija razvoja turizma Republike Srbije za period od 2016. do 2025. godine (u daljem tekstu: Strategija), 2016.

2 Ostali sektori su turizam gradova, manifestacije, planinski turizam, spa/velnes kao deo banjskog/zdravstvenog turizma, tematske rute, ruralni turizam, MICE (sastanci, podsticajna putovanja, konferencije i događaji) i kulturno nasleđe.

3 Ibid, str.7.

Ocenjujući prvi period Strategije, Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija je konstatovalo da je postignut određen napredak u razvoju nekoliko postojećih turističkih proizvoda. Među tim proizvodima je i medicinski turizam, koji je od kraja Drugog svetskog rata bio jedna od retkih turističkih orijentacija na teritoriji današnje Srbije. Uprkos tome, u izveštaju se ističe da „*nisu ostvareni pomaci niti su izvršena značajna ulaganja za unapređenje kvaliteta ostalih turističkih proizvoda, posebno u oblasti zdravstvenog i velnes turizma u banjama i nautičkog turizma*“¹. U isto vreme, velnes odmor (uključujući širok spektar aktivnosti, kao što su spa, joga, detoksikacija, fitnes) beleži tendenciju rasta širom sveta, a posebno u Evropi. Kategorija „zdravstveni turizam (spa i velnes)“ se pojavljuje kao „visoki prioritet“ u portfoliju turističkih proizvoda Srbije.² U stvari, srpske banje generišu uglavnom priliv od domaćih pacijenata i turista, a privlače samo 10% stranih turista. Istovremeno, Srbija je među najbogatijim zemljama u Evropi po izvorima mineralne vode (oko 500 su izvori hladne i tople mineralne vode), ali je samo oko 10% njih eksploatisano (oko 50 banja i klimatskih centara).³ Prema tome, banjski turizam predstavlja upravo i jednu od najvećih pogodnosti za napredak srpskog turizma i regionalnog ekonomskog razvoja u Srbiji (zapošljavanje mladih, izgradnja manjih smeštajnih kapaciteta, razvoj uslužnog sektora i poljoprivrede itd.)⁴, a prirodni banjski resursi su jedan od najopipljivijih razvojnih potencijala za lokalne samouprave.

1.3 Šta je banjski turizam?

Banjski turizam nije lako definisati. Budući da postoji nedostatak opšteg konsenzusa, pristup koji je dat u ovom vodiču će obezbediti jasnoću i unakrsno razumevanje. Dok neke organizacije, kao što su Svetski velnes institut (*Global Wellness Institute (GWI)*), smatraju da je banjski turizam deo velnesa, Evropska unija (EU) pravi razliku između banjskog i velnesa koji su deo zdravstvenog turizma s obzirom na to da banjski turizam obuhvata i medicinske i nemedicinske elemente.⁵ EU **banjski turizam** definiše kao „turizam usredsređen na opuštanje, ozdravljenje ili ulepšavanje tela u banjama primenom preventivnih velnes i/ili kurativnih medicinskih tretmana“⁶. Za razliku od toga, **Velnes turizam** se odnosi na „ljudе koji putuju na neko drugo mesto kako bi se proaktivno bavili aktivnostima koje im omogućavaju da održe ili poboljšavaju svoje zdravlje i blagostanje, i koji traže jedinstvena, autentična iskustva ili terapije koje mogu da dobiju u određenom mestu a koje ne mogu da pronađu kod kuće“ .

Na institucijama i/ili lokalnim vlastima je da izaberu jednu od ovih orijentacija. Ipak, definicija banjskog turizma u EU je relevantna u slučaju Srbije budući da Srbija treba da sačuva medicinski aspekt izvrsnosti svog banjskog turizma, ali i da unapredi nemedicinske kapacitete i usluge koje se odnose na velnes.

1 Ibid, str. 14.

2 Ibid, str.29.

3 Ibid, str.58.

4 Strategija, op.cit., str. 33.

5 Strategija, op. cit., str.33.

6 Georgia Papadopoulou, 'Banjski turizam u Evropi: ekonomski pristup', Atinski časopis o turizmu, 7. izd, Br.3, 2020. str.133-144.

1.4 Saradnja Francuske i Srbije u oblasti banjskog turizma

Kroz aktivnosti Grupe francusko-srpskog prijateljstva¹, uspostavljene su veze između francuske regije ALO (Adur-Land-Ocean) i Niškog regiona. Polazeći od uspostavljenih odnosa i u želji da ih prošire sa fokusom na regionalnom termalizmu, Francuske ambasada u Srbiji finansirala je putovanje dvojice srpskih predstavnika vlasti iz Niša u regiju ALO u Francuskoj tokom novembra 2015. godine. Tada su novoizabrani predstavnici vlasti srpskog grada želeli da pokrenu proces razmišljanja o razvojnim potencijalima banjskog centra Niška Banja. Tačnije, hteli su da saznaju više, u vezi sa Niškom Banjom, o upravljanju i snabdevanju banjskih centara termalnom vodom, politici planiranja i održavanja, kao i razvoju sistema snabdevanja termalnom vodom od vodozahvata do krajnjeg korisnika. U julu 2016. godine, francuska delegacija iz grada Daksa² posetila je Srbiju sa težnjom da učvrsti saradnju u oblasti termalizma. Tokom ove posete, partneri na projektu su se dogovorili o međusobnoj podršci u vezi sa sledećim pitanjima :

1. Bolje razumevanje termalne vode i
2. Formulisanje strategije za lokalni razvoj

Nakon ove dve posete i sastavljanja izveštaja o preddijagnostici³, 2018. godine, grad Daks je odlučio da pokrene program decentralizovanog partnerstva sa gradom Nišom, koji finansira Ministarstvo za Evropu i spoljne poslove. Što se francuske strane tiče, cilj partnerstva je bio da se pruže uspešna iskustva i **dobre prakse** u oblasti poznavanja i upravljanja termalnom vodom kao održivim resursom. To je bilo od posebnog interesa za srpskog partnera jer je nedavno usvojenim srpskim zakonom o uslovima korišćenja prirodnih resursa lokalna samouprava određena kao jedini organ zadužen za upravljanje korišćenjem termalnih voda. To je opštinama otvorilo nove mogućnosti za upravljanje.

Klaster *AQUI O Thermes* sa sedištem u Novoj Akvitaniji⁴ podržao je projekat okupljajući profesionalce iz banjske industrije, zdravstva, turizma, edukacije i istraživanja kako bi se pružila stručnost u medicinskim banjskim tretmanima i preventivnoj zdravstvenoj zaštiti. Program projekta je bio strukturisan oko četiri aktivnosti:

1. Poseta Srbiji radi istraživanja i pripreme (jun 2019.)
2. Studijska poseta uz organizovanje radionica i obuka predstavnika Srbije (Niška Banja, Niš i ministarstva) u Daksu, Francuska (novembar 2019.)
3. Radionica u organizaciji francuskih eksperata u Nišu (jun 2020.)
4. Evaluaciona poseta i post-projektna radionica u Nišu (novembar 2020.)

Najzad, projekat predstavlja deo šireg osvrta na srpski termalizam budući da novousvojeni zakon o upravljanju termalnim vodama otvara nove mogućnosti za lokalnu samoupravu. Time bi Niška Banja mogla da postane pilot područje za nove projekte i metodologije (valorizacije i bolje upravljanje termalnom vodom u cilju pokretanja razvoja privrede).

1 Posebno pod predsedništvom Žan-Pjera Difo (poslanika u skupštini od 1997. do 2017. godine i gradonačelnika Kabretona od 1989. do 2012. godine) tokom parlamentarnog mandata 2002-2007.

2 Delegaciju su činili izabrani predstavnici lokalne vlasti, predstavnici privrednih društava i tehnički stručnjak

3 Žerar Andre, izveštaj o preddijagnostici – Niška Banja, *Aquacert International, William Terry Conseil*, jun 2018. str. 15.

4 Region ALO je deo teritorije Nove Akvitanije

1.5 Metodologija

Da bi se bolje razumelo kako banjski turizam funkcioniše u Srbiji i kako se može poboljšati, vodič i preporuke koje su ovde predstavljene zasnovane su na terenskom istraživanju koje je sprovedeno u šest banja u Srbiji, od kojih smo tri posetili. Banje koje su bile predmet analize, razlikuju se po veličini, tipu (jedna ili dve lokacije), velnes/spa orijentaciji i specijalizaciji u oblasti medicinske nege. Razgovarali smo i sa različitim predstavnicima rukovodstva banje i kao i sa ostalim zaposlenima:

Institucija	Opština	Poseta		Intervjuisani predstavnici
Institut Niška Banja	Niška Banja	X	X	Direktor; Rukovodilac službe marketinga; Glavna sestra; Rukovodioci odeljenja kardiologije, ortopedije, reumatologije i Covid-19
Ribarska Banja	Kruševac	X	X	Direktor Spa centra; Službenik za marketing;
Vrnjačka Banja	Vrnjačka Banja	X	X	Direktor Turističke organizacije Vrnjačka Banja
Prolom Banja	Kuršumlija		X	Rukovodilac za operativni marketing i razvoj Turističke organizacije
Sokobanja	Sokobanja		X	
Bukovička Banja	Arandjelovac		X	Direktor
Srpsko udruženje specijalizovanih zdravstvenih ustanova			X	Predsednik

1.6 Perspektive banjskog turizma: stanje, strategija i trendovi

Nedostatak konsenzusa u vezi sa definisanjem pojmova i ograničena dostupnost faktičkih podataka o zdravstvenom turizmu predstavljaju prepreku za procenu i praćenje njegovog učešća u tržištu i privredi. Međutim, postoje promene u pravcu kreiranja i razvoja alata, merenja i istraživanja sa ciljem boljeg razumevanja tržišta banjskog turizma i pripreme prognoza¹. Svetski velnes institut je 2017. godine prikazao tržište zdravstvenog turizma kao segmenta u usponu, koji raste brže od regularnog turizma (Tabela 1). Iako banjski turizam čini manje od 3 procenta tržišta velnes turizma, sa tržišnim udelom od 118 milijardi dolara, on raste po skoro dvostrukoj godišnjoj stopi (9,8 % u odnosu prema 6,4 %). U Evropi je taj godišnji rast još značajniji, tako da predstavlja ambicioznu perspektivu za banjski turizam.

Tabela 1: Veličina tržišta banjskog turizma u Evropi i svetu

Banjska privreda	Veličina tržišta (u milijardama USD)		Prosečna godišnja stopa rasta
	2015	2017	2015-2017
Evropa	30,25	33,3	+10,1%
Svet	98,6	118,8	+9,8%

Izvor: Svetski velnes turizam (Global Wellness Tourism) (2018.)

Evidenciju o veličini zdravstvenog turizma uglavnom vode organizacije koje imaju komercijalni interes na ovim tržištima i često se optužuju za „podsticanje industrije“². Međutim, očigledno je da banjski turizam u Evropi napreduje bez ikakve eksplicitne politike EU koja ga podržava. Na taj način je značajno otporan oblik turizma u Evropi.³

Eksperti koji su intervjuisani tokom istraživanja Odbora za saobraćaj i turizam (TRAN) Evropskog parlamenta naveli su da se banjski turizam razvija na svim destinacijama, ali li-nearnim ritmom, a ne eksponencijalno.

Štaviše, dve zemlje su izgubile svoj udeo na tržištu : Švajcarska zbog svojih previsokih troškova i Austrija zbog promene orijentacije sa medicinske na velnes. Između ostalog, istaknuto je i nekoliko faktora rasta: demografske evolucije⁴ i promena načina života.⁵ Velnes odmori obuhvataju širok spektar aktivnosti: **spa, joga, detoksikacija, fitness i oslobađanje od stresa**. Posebno su popularni kod **poslovnih ljudi** koji žele da „napune baterije na odmoru“. Velnes programi su takođe popularni kod **solo putnika**. Destinacije se biraju po privlačnosti prirodnih lepota, bez obzira na njihovu udaljenost, kao što su Oman, Arizona, Kostarika i Indonezija⁶

1 Odeljenje za politiku Evropskog parlamenta za istraživanje strukturnih i kohezionih politika, Odbor TRAN - Zdravstveni turizam u EU: opšte istraživanje, op.cit., str.23.

2 Hanefeld, D. Horsfall, i N. Lunt (ur.), Priručnik o medicinskom turizmu i mobilnosti pacijenata, str. 27

3 Georgia Papadopoulou, „Banjski turizam u Evropi: ekonomski pristup“, u: Atinski časopis o turizmu, 7. izd., br. 3, 2020, str. 133-144.

4 Povećanje broja starijih osoba koji predstavljaju tržišnu metu banjskog turizma

5 Veća svest o zdravlju pospešuje interesovanje za banje

6 Strategija, op. cit., str.29.

Republika Srbija svake godine beleži sve veći broj turista koji dolaze iz celog sveta i traže prenoćišta. S druge strane, banje ipak posećuju uglavnom domaći turisti. U nastavku se razmatraju perspektive banjskog turizma u Srbiji predstavljanjem ključnih proizvoda i njihovih karakteristika. Budući da je Srbija zemlja kandidat za članstvo u EU, analiza srpskog banjskog turizma posebno i turizma uopšte mora se sagledati u evropskoj perspektivi. Iz tog razloga, Francuska sa svojom tradicijom banjskog turizma i razrađenim francuskim strateškim okvirom za turizam služi kao poređenje.

Sa preko 1000 izvora, od kojih su 500 izvori hladne i tople mineralne vode, mnoštvo mineralnih gasova i lekovitog blata, Srbija je bogata termomineralnim izvorima koji imaju ogroman potencijal u banjskom turizmu. Sa svojih 50 banjskih odmarališta, Srbija je dobila naziv „zemlja banja“ što govori o njenom značaju u turističkom prometu.¹ U Srbiji se banjski turizam uglavnom vezuje za tradicionalni zdravstveni turizam koji podrazumeva prevenciju, lečenje ili rehabilitaciju, korišćenje prirodnih faktora lečenja u kombinaciji sa savremenom medicinom. Tradicionalni banjski tretmani se sprovode u zdravstvenim ustanovama ili „lečilištima“ u svim oblastima medicine. Ove ustanove su deo javnog zdravstvenog sistema Srbije. Turistički sadržaj na ovim prostorima se posebno razvio upravo primenom prirodnih lekovitih faktora.²

Ovi prirodni lekoviti faktori su uglavnom termalna voda iz prirodnih izvora i termalno blato koji imaju posebne benefite i vrline (Tabela 2).

Koriste se u terapijske svrhe u velikom broju banjskih centara za spoljnu upotrebu kod pacijenata, uglavnom za terapije u reumatologiji. Termalno blato deluje opuštajuće, ima dvostruko dejstvo, fizičko i biohemijsko:

1. Fizičko dejstvo: svojstva blata (plastičnost, prijanjanje i toplota) dovode skoro do trenutnog opuštanja stegnutih mišića³.
2. Biohemijsko dejstvo omekšava kožu i omogućava otvaranje pora, olakšavajući tako prolaz aktivnih elemenata peloida. Termalno blato se nanosi na zglobove, po uputstvu banjskog lekara⁴.

Termalna voda je bogata elementima u tragovima i ima prednosti izuzetne mineralizacije, koju su Rimljani prvi koristili zbog njenih lekovitih vrlina. Doprinosi relaksaciji mišića, ublažava stanje kože itd.

Tabela 2: Različite vrste proizvoda koji se koriste u banjskim tretmanima

	Termalna voda	Termalno blato
Vrline	Doprinosi opuštanju mišića; ublažava opekotine i poboljšava određena stanja kože	Deluje dekongestivno, ima analgetičko, antiinflamatorno i depurativno dejstvo (eliminise toksine)
Blagotvorna dejstva	Izuzetno bogata mineralima i elementima u tragovima	Bogato mineralima i elementima u tragovima
Tretmani	Hidroterapija	Peloterapija
Oboljenja koje se tretiraju	Reumatizam; bolesti respiratornog trakta; problemi sa kožom; flebologija	Reumatizam

Termalna voda se uglavnom koristi u hidroterapiji, reč je o drevnoj terapijskoj metodi koja ima za cilj prevenciju, tretiranje i lečenje korišćenjem vode. Primenjuju se različite tehnike, kao što je hidromasaža u termalnoj vodi, a svaka tehnika ima posebna blagotvorna dejstva kod pacijenata.

1 Perić, Goran; Stojiljković, Marija; Gašić, Marko; Ivanović, Vladan: 'Perspektive razvoja banjskog turizma u Srbiji', časopis Svesnost, 2017, str. 598.

2 Ibid, str. 599. Ibid, str. 599.

3 Međuopštinska kancelarija za turizam i termalizam Gran Daksa, Vodič za lečenje u banji, Turizam i termalizam u Gran Daksu, Daks, 2019. str.9.

4 Ibid.

Tabela 3: Različite tehnike hidroterapije termalnim vodama i njihova blagotvorna dejstva

Tehnike	Blagotvorna dejstva
Kupke u termalnoj vodi u bisernim kadama za masažu mehurićima vazduha	Opuštanje mišića i limfna drenaža
Hidromasažna kupka u termalnoj vodi delovanjem mlaznica pod varijabilnim pritiskom	Opuštanje mišića, limfna drenaža u pedelu potkolenica
Tuširanje delovanjem mlaznica pod varijabilnim pritiskom za tonifikaciju	Toniranje posturalnih mišića
Terpentinske kupke na bazi termalne vode i terpentina	Protivupalno dejstvo
Podvodno tuširanje u kadi ili bazenu sa termalnom vodom	Opuštajuće
Tuširanje pod visokim pritiskom podvodnim mlaznicama varijabilnog smera i pritiska, čime se obezbeđuje duboka masaža	Opuštanje mišića, jačanje zglobova i revitalizacija cirkulacije
Parne sobe za negu ruku i stopala kruže-njem termalne vodene pare	Poboljšanje pokretljivosti
Lečenje pijenjem termalne vode	Diuretičko i laksativno dejstvo

Rezime: Ključni podaci o velnes turizmu od 2020. godine

- Velnes turizam okvirno predstavlja dve trećine do tri četvrtine ukupnog zdravstvenog turizma.
- Težnja ka boljem zdravlju i jačanju imuniteta biće snažna motivacija za turiste širom sveta koji će tragati za mestima u kojima mogu da poboljšaju svoje blagostanje.
- Svetski velnes institut procenjuje da će velnes turizam do 2022. godine vredeti 919 milijardi dolara, što predstavlja 18% od ukupnog turizma na svetu.
- Što se tiče ukupnog obima zdravstvenog turizma u EU28, procenjuje se da će biti 56,0 miliona dolazaka domaćih turista i 5,1 miliona dolazaka međunarodnih turista (iz celog sveta), što ukupno iznosi 61,1 miliona dolazaka turista u oblasti zdravstvenog turizma u EU28 za 2014. godinu. Reč je o zdravstvenom turizmu čiji su glavni ciljevi velnes, banje i zdravlje.
- Učešće zdravstvenog turizma u broju svih dolazaka u EU28 je 4,3% (međunarodni plus domaći).
- Nemačka, Francuska i Švedska su ključni akteri u zdravstvenom turizmu EU28, sa 56% svih dolazaka u oblasti zdravstvenog turizma i 58% svih odlazaka.
- Sa dve trećine do tri četvrtine ukupnog tržišta, velnes turizam dominira u oblasti zdravstvenog turizma EU.
- Prihodi od zdravstvenog turizma iznose 46,9 milijardi evra u EU28, što predstavlja 4,6% svih prihoda od turizma i 0,33% BDP-a za EU28. Samo pet zemalja, Nemačka, Francuska, Poljska, Italija i Švedska, doprinose sa više od tri četvrtine prihoda EU od zdravstvenog turizma.
- Udeo tržišta zdravstvenog turizma u EU je stabilan, a tržišni izveštaji ukazuju na porast.
- Zdravstveni turizam može da ima pozitivne efekte na tržište rada i životnu sredinu, a može i da pomogne u smanjenju sezonalnosti turističke delatnosti.
- Većina klinika koje se bave medicinskim turizmom opslužuju i lokalne pacijent, koristeći medicinski turizam kao neku vrstu dodatka svom „tržištu“.

2. Pravni i strateški okvir u Francuskoj i Evropskoj uniji

2.1 Francuska

2.1.1 Institucionalna struktura u Francuskoj

U Francuskoj, nadležnosti u oblasti turizma su podeljene na pet institucionalnih nivoa: državni, regionalni, departmanski, međuopštinski i opštinski (Slika 1).

Državni nivo

U Francuskoj, država definiše nacionalne politike i uspostavlja glavni okvir za sektor turizma. Od 2014. godine, dva ministarstva su nadležna za politike o turizmu na nacionalnom nivou: Ministarstvo privrede i finansija i Ministarstvo za Evropu i spoljne poslove

U Ministarstvu privrede i finansija, Poddirekcija za turizam, u okviru Generalne direkcije za privredna društva (DGE), zadužena je za davanje smernica u oblasti politike turizma¹ kao i za razvoj javnih politika podrške francuskim kompanijama, i to onim koje se bave industrijom, turizmom, trgovinom, zanatstvom, uslugama i digitalnom ekonomijom. Uopšteno uzevši, aktivnosti DGE su odraz sveukupne nacionalne privredne strategije.

U Ministarstvu za Evropu i spoljne poslove, Generalna direkcija za globalizaciju i razvoj partnerstva bavi se promocijom Francuske kao turističke destinacije, osnivanjem i međunarodnim razvojem francuskih kompanija, turističkim itinererima (prijem, obezbeđenje, vize) i međunarodnim partnerstvima.

Osim toga, na nacionalnom nivou postoje dve javne organizacije za turizam: **Atout France** i **ADN Tourisme**. Obe su **državne turističke agencije**.

Agencija za razvoj turizma Francuske je u nadležnosti DGE i Ministarstva spoljnih poslova. *Atout France* je zadužena za jačanje pozicije Francuske kao destinacije u inostranstvu. Da bi se to postiglo, pruža pomoć teritorijama u njihovoj strategiji razvoja i podstiče upostavljanje investicionih projekata kako bi se podstakla turistička ponuda i povećao njen kvalitet.

“Turističke organizacije Francuske, Turizam i Teritorije i Regioni destinacije” čine jedinstvenu federaciju. Ovaj novi model kombinuje tri nivoa aktera (Turističke organizacije, Departmanski savet za turizam i Regionalni odbor za turizam). Na nacionalnom nivou, federacija promovise francuski turistički interes, predviđa i podržava promene u sektoru i razvoj teritorija. *ADN Tourisme* preuzima ulogu sindikata predstavljajući interes turizma javnim i privatnim institucijama. Pruža pomoć svojim članovima i animira mrežu na nacionalnom nivou.

Imajući u vidu nadležnosti države, nadležnost za promociju turizma je zapravo podeljena između različitih administrativnih nivoa (regionalnih i departmanskih odbora, međuopštinskih tela).

¹ Poddirekcija DGE za turizam, Inovacije u turizmu: dijagnoza i perspektive, Ministarstvo privrede, finansija i digitalnog sektora, 2016, str. 20.

Regionalni nivo

Na regionalnom nivou postoje dve javne instance: Regionalni odbori za turizam i Direkcija za turizam Regionalnog saveta.

Direkcija za turizam Regiona: Primenom odredbi Zakonika o turizmu, Region izrađuje Regionalni plan razvoja turizma i rekreativnih aktivnosti (SRDTL), reč je o dokumentu koji se bavi predviđanjima, a u kome su predstavljeni *ciljevi* koje je zajednica postavila radi razvoja turizma u regionu, *strategija* koju planira da sprovede kako bi se ti ciljevi postigli i *akcioni plan* koji iz toga proističe. Direkcija za turizam takođe ima ulogu u koordinaciji i pružanju podrške liderima projekata.

Regionalni odbor za turizam sprovodi aktivnosti radi promocije regionalnog turizma u Francuskoj i inostranstvu. Takođe obavlja poslove i zadatke delegirane od strane Regionalnog saveta u vezi sa razvojem i bavi se procenama (merenje i analiza turističke aktivnosti regiona i njegovih konkurenata) i obukama. Doprinosi povećanju kvaliteta, atraktivnosti i konkurentnosti turističke ponude.

Nivo Departmana

Departmanski savet/Služba zadužena za turizam: Turizam je nadležnost koja je podeljena između različitih teritorijalnih nivoa. Departmani vrše ovu nadležnost uz pomoć Departmanskog odbora za turizam (CDT).

Departmanski odbor za turizam : CDT obezbeđuje sve ili deo sledećih poslova i zadataka: promociju, razvoj i inženjering, kao i posmatranje. Pojedini Departmanski odbor za turizam upravljaju i centrima za rezervacije. Oni sprovode svoje aktivnosti u konsultaciji sa Turističkim organizacijama i Regionalnim odborima za turizam, u skladu sa smernicama koje je odredio njihov Departmanski savet.

Lokalni nivo

Zajednica opština

„Promovisanje“ turizma, uključujući stvaranje „Offices de Tourisme“ (Turističkih organizacija), je u administrativnoj nadležnosti Javnih ustanova za međuopštinsku saradnju (EPCI) od proglašenja zakona NOTRe 2017. godine. Samo klasifikovana odmarališta mogu da odstupe od ovog pravila. Ova međuopštinska nadležnost za turizam prestavlja jednu od obaveznih nadležnosti EPCI na osnovu članova L.5214-16 Opšteg zakonika o teritorijalnim organima vlasti za zajednice opština i članova L5216-5 istog zakonika za aglomeracione zajednice. To je i dodatno potvrđeno članom L.134-1 Zakonika o turizmu.

Turistička organizacija

U turističkom pogledu, turistička organizacija je pre svega ona koja je najbliža terenu. Njen nadzorni organ, Zajednica opština, počev od zakona NOTRe, odlučuje o turističkoj politici za određenu teritoriju, a Turistička organizacija sprovodi navedenu politiku. Turistička organizacija se bavi poslovima i zadacima kao što su prijem i informacije, promocija, komunikacija i koordinacija objektima za posetioce i stanovnike. To su njeni glavni poslovi i zadaci, a zapravo je u samom središtu turističkog razvoja određene destinacije.

Opštinsko veće utvrđuje pravni status i procedure za upravljanje turističkom organizacijom: može da bude organizovano kao neko telo iz javnog sektora, kao organizacija kojoj su preneti ovlašćenja javnih službi, kao lokalno polujavno preduzeće (SEML), udruženje itd. Opštinsko veće može i da odluči o osnivanju lokalne turističke organizacije.

Slika 1: Organizacija turizma u Francuskoj

Državni akteri		Nacionalni operateri	Lokalne vlasti
Ministarstvo privrede i finansija	Ministarstvo za Evropu i spoljne poslove	Atout France	Direkcija za turizam Regionalnog saveta
Generalna direkcija za privredna društva (DGE)	Generalna direkcija za globalizaciju i razvoja partnerstava	ADN Tourism	Departmanski odbor za turizam
Poddirekcija za turizam			Turistička organizacija

2.1.2 Pravni okvir kojim je uređena oblast termalizma u Francuskoj: regulativa i načini upravljanja

Termalizam je tradicionalna oblast delatnosti u Francuskoj, a prve aktivnosti datiraju još iz 19. veka. Posle zlatnog doba, ovaj sektor se suočavao sa postepenim padom aktivnosti, pre nego što je ponovo oživljen posle Drugog svetskog rata, pod impulsom sistema socijalnog osiguranja. Termalizam danas karakteriše velika raznovrsnost, uprkos standardizaciji tarifa i zdravstvene zaštite. Francuska danas broji 89 aktivnih banjskih ustanova i 110 termalnih centara.

Hronologija izmena zakonskih propisa u termalnom sektoru u Francuskoj:

1856.	Uspostavljanje prave regulative za ovaj sektor zakonom od 14. jula 1856. godine o razvoju i očuvanju izvora mineralne vode.
1910.	Zakonom od 13. aprila 1910. godine ustanovljen je status hidromineralnih i klimatskih stanica i uvedena naplata posebne takse koja će postati turistička taksa, sa ciljem da se podstakne razvoj hidromineralne industrije. Ovaj zakon obezbeđuje banjama dodatni izvor prihoda koji je neophodan za njihov razvoj. S druge strane, zahtevaju se stroži higijenski standardi i standardi prijema nego u drugim opštinama sličnog demografskog značaja.
1947.	Zdravstveno osiguranje pokriva banjsko lečenje
1999.	Francuski visoki savet za javnu higijenu, maj 1999.
2003.	Nacionalna termalna konvencija
2004.	Ažuriranje zakona od 14. jula 1856. godine i kodifikacija novim zakonom: Zakon br. 2004.-806 od 9. avgusta 2004.godine o javnozdravstvenoj politici.
2006.	Zakon br. 2006.-437 od 14. aprila 2006. godine: Reforma klasifikacije turističkih opština i klasifikovanih turističkih odmarališta, uvedena zakonom od 14. aprila 2006. godine, stvara novi pravni režim koji turističkim opštinama obezbeđuje odgovarajući status. Odlukom prefektуре, određivanje turističkih opština se odobrava na period od pet godina.
2007.	Uredba br. 2007.-49 od 11. januara 2007. godine o zdravstvenoj ispravnosti vode za ljudsku upotrebu
2007.	Uredba od 5. marta 2007. godine o podnošenju zahteva za dobijanje dozvole za eksploataciju izvora prirodne mineralne vode za pakovanje, korišćenje u terapeutske svrhe u termalnim centrima ili za distribuciju u javnim ustanovama
2008.	“vodič dobre termalne prakse” u kojem se primenjuju metode HACCP (Analiza Opasnosti i Kritičnih Kontrolnih Tačaka) koje se koriste za bezbednu proizvodnju i distribuciju u prehrambenoj industriji
2018.	Nacionalna konvencija o uređivanju odnosa između fondova zdravstvenog osiguranja i termalnih centara

Načini upravljanja

U Francuskoj postoji koegzistencija između javnog i privatnog upravljanja termalnim centrima. Danas u najvećem broju slučajeva, menadžment je privatni, banje su u potpuno privatnom vlasništvu ili se njima upravlja putem prenosa ovlašćenja za javne usluge (PSD). Samo 25% termalnih centara je pod javnom upravom, bilo u obliku lokalnog javnog preduzeća (SPL) ili polujavnog preduzeća.¹

Što se tiče privatnog menadžmenta u Francuskoj, postoji kombinacija nezavisnog privatnog upravljanja i kompanija: Chaîne thermale du Soleil (Termalni lanac sunca) je daleko najvažniji operater termalnih kupališta sa 19 spa centara, Valvital je drugi najveći operater sa 11 spa centara, sledi Eu-rothermes koji danas upravlja sa samo tri centra.²

Termalizam je sektor kojim lokalne vlasti, posebno opštine, delimično upravljaju a globalno podržavaju. Javne vlasti su isto tako uključene u finansiranje investicija za renoviranje objekata ili razvoj delatnosti termalnih centara, bilo da se njima javno upravlja ili su, nakon rekonstrukcije poverene privatnom upravljanju. Opštine u kojima se nalaze banje snose i deo troškova promocije termalnih banja, preko turističkih organizacija, a naplatom boravišne takse, finansiranje se delimično prenosi na posetioce.

Uvođenje regulative od strane javnih vlasti

Uvođenje regulative od strane javnih organa vlasti odvijalo se vrlo postepeno, posebno u 19. veku. Regulative se trenutno zasniva na medikalizovanom pristupu i najvažnije normative odredbe koje se primenjuju na ovaj sektor delatnosti obuhvaćene su zakonikom o javnom zdravlju.

Priznavanje prava svakome na banjsko lečenje ili pokriće troškova banjskog lečenja od strane sistema zdravstvenog osiguranja primenjuje se počev od cirkularnog dopisa Ministarstva za socijalne poslove od 14. avgusta 1947. godine.

---

1 Odbor Narodne skupštine za ocenu i kontrolu javnih politika, Informativni izveštaj o oceni javne podrške termalizmu, op.cit., str. 25.

2 Ibid, p. 18.

2.1.3 Specijalni status termalne vode i termalnih centara

Uvođenje odgovarajuće regulative u ovom sektoru izvršeno je u 19. veka (naročito tokom Drugog carstva pod Napoleonom III) kada je donet zakon od 14. jula 1856. godine o razvoju i očuvanju izvora **mineralne vode**. Ovim zakonom je obezbeđena posebna zaštita izvora tako što je uspostavljen režim proglašenja javnog interesa i opseg zaštite. Ovaj zakon je ažuriran novim zakonom br. 2004.-806 od 9. avgusta 2004. godine o javnozdravstvenoj politici.¹

Za korišćenje prirodne mineralne vode u terapijske svrhe u termalnom centru, neophodno je dobijanje dozvole prefektуре, nakon što Regionalna zdravstvena agencija razmotri prijavu (članovi L. 1322-1 i R. 1322-5 i dalje Zakona o javnom zdravlju)².

Kada je u pitanju eksploatacija prirodne mineralne vode, procedura je decentralizovana, a poštuju se standardi i nadzor Generalne direkcije za zdravstvo (DGS), Ministarstva za socijalne poslove i zdravlje. Regionalna zdravstvena agencija donosi odluke na osnovu dokumenta koji sadrži sve potrebne tehničke podatke predviđene uredbom od 5. marta 2007. godine. Generalna direkcija uzima u obzir mišljenje ovlašćenog eksperta za hidrogeologiju, Departmanskog saveta za životnu sredinu, zdravlje i tehnološke rizike (CODERST) i, u skladu sa tradicijom, Nacionalne medicinske akademije.

Prirodna mineralna voda se smatra **javnom svojinom**, čije je korišćenje u terapijske svrhe uslovljeno odlukom prefektуре, nakon razmatranja zahteva od strane Regionalne zdravstvene agencije (članovi L. 1322-1 i R. 1322-5 i dalje Zakonika o javnom zdravlju). U-potreba vode za flaširanje, a samim tim i u marketinške svrhe je drugačija od primene vode u terapijske svrhe u banjskim ustanovama. Ovo su dva različita aspekta. Međutim, privrednom društvu koje je vlasnik vode potrebno je ovlašćenje prefekta da flašira svoju vodu. Slučaj Eviana objašnjava razliku između primene izvorske vode u termalne svrhe i njene upotrebe za flaširanje. Evian je poznati spa centar u Francuskoj. Postoji više banjskih odmarališta, među kojima jedno pripada francuskoj kompaniji Danone, koja izvorsku vodu koristi za banjske i medicinske usluge. Osim upotrebe izvorske vode u spa centrima, voda se može eksploatisati i u komercijalne svrhe. U stvari, Danone ima pravo da flašira i prodaje vodu sa izvora u Evianu preko svoje filijale SAEME (*Société Anonyme des eaux minérales d'Évian* odnosno Privrednog društva mineralnih voda Eviana).

Termalni centri imaju drugačiji status u sistemu javnog zdravlja jer, za razliku od medicinskih ili medicinsko-socijalnih centara, nisu licencirani kao takvi i njihove delatnosti nisu pod nadzorom Generalne direkcije za zdravstvenu zaštitu (DGOS) Ministarstva za socijalne poslove i zdravlje.

Zakonikom o javnom zdravlju, termalne banje su definisane kao ustanove koje koriste vodu iz jednog ili više regularno odobrenih mineralnih izvora (član R.1322-52). Od Uredbe br. 2007.-49 od 11. januara 2007. godine, ovim se predviđa poštovanje niza propisa u pogledu zaposlenih (stalno prisustvo medicinske sestre), objekata (nepropusni pod, minimalna temperatura od 18°C) i rukovodstva (trajanje sezone, medicinska dokumentacija za posetioce). Nadzor obezbeđuju inspektori Regionalne zdravstvene agencije.³

1 Ibid., p. 25.

2 Odbor Narodne skupštine za ocenu i kontrolu javnih politika, Informativni izveštaj o oceni javne podrške termalizmu, op.cit., str. 25.

3 Ibid., str. 28.

Rigorozna kontrola termalnih centara, borba protiv klica i bakterija predstavlja njihovu stalnu brigu. Od 1. juna 2008. godine, termalni centri koriste „vodič dobre termalne prakse“ koji primenjuje metod HACCP (Analiza Opasnosti i Kritičnih Kontrolnih Tačaka) a koji se koristi za osiguranje bezbednosti proizvodnje i distribucije u prehrambenoj industriji. U skladu sa preporukama Visokog saveta za javnu higijenu Francuske od maja 1999. godine, javni organi su pooštrili uslove zdravstvene kontrole u termalnim kupalištima kao reakciju na događaje koji su se desili u Greu-le-Ben između 1987. i 1988. godine¹.

Centar primenjuje navedene kontrolne mere, jer je s obzirom na stručnost u najboljoj poziciji da proceni rizike i ranjivosti. Centar tako utvrđuje svoj program analiza, koje obavljaju laboratorije akreditovane od strane Francuskog akreditacionog tela (COFRAC), o čemu obaveštava Regionalnu zdravstvenu agenciju (ARS).

Pored toga, javni organi određuju sprovođenje zdravstvene kontrole, a analize vrše odobrene laboratorije.

2.1.4 Pokriće zdravstvenog osiguranja i standardizacija tarifa

Priznavanje prava svakome na banjsko lečenje od strane sistema zdravstvenog osiguranja primenjuje se počev od cirkularnog dopisa Ministarstva za socijalne poslove od 14. avgusta 1947. godine. Pored ovog univerzalnog pokrića, članom L. 162-39 Zakonika o socijalnom osiguranju, koji je odobren uredbom od 1. aprila 2003. godine, uspostavljena je precizna standardizacija naknada i tretmana za banjsko lečenje. Banjsko lečenje se može predložiti samo kod dvanaest terapijskih indikacija u oblastima: reumatologije, neurologije, dermatologije, ginekologije, flebologije, poremećaja u razvoju deteta, urinarnih poremećaja, poremećaja respiratornog trakta, oralne sluzokože, psihosomatskih, digestivnih i kardio-arterijskih oboljenja.²

Termalne kure mogu biti pokrivena zdravstvenim osiguranjem samo ako ih je propisao lekar osiguranog lica i ako su ti tretmani ostvareni u banjskom lečilištu koje je na osnovu međuministarskog naloga, upisano u Opštu nomenklaturu stručnih akata (NGAP) za datu terapijsku indikaciju.

Stopa pokrića zdravstvenog osiguranja iznosi 70% za naknade medicinskih usluga i 65% za utvrđene stope odgovornosti, osim u slučaju da je pacijent oboleo od dugotrajnih bolesti ili čije je lečenje posledica profesionalne bolesti ili nesreće na radu, za šta je pokriva 100%.³

Pacijenti sami plaćaju za dodatne terapije (nutricioniste, psihologa) koje se ne ubrajaju u klasične tretmane ili za usluge nege (masaže, estetika).

Zdravstveno osiguranje takođe može da pokrije troškove smeštaja ili prevoza, pod uslovima da raspolaže sredstvima (14.664 evra godišnje u 2016. godini) u iznosu od 65% cene prevoza železnicom (SNCF) u drugoj klasi, u okviru limita stvarno nastalih troškova i 65% troškova za smeštaj, sa ograničenjem od 150 evra.

1 Nekoliko desetina slučajeva pneumonije i jedan smrtni slučaj nakon kontaminacije legionelom

2 Odbor Narodne skupštine za ocenu i kontrolu javnih politika, Informativni izveštaj o oceni javne podrške termalizmu, str. 37.

3 Ibid., str. 44.

2.2 Evropska unija

2.2.1 Evropsko zakonodavstvo u oblasti turizma

Posebne nadležnosti EU u oblasti turizma navedene su u članu 195 **Ugovora o funkcionisanju Evropske unije**. Turizam se uglavnom posmatra kao oblast u nadležnosti država članica. Nadležnost EU u sektoru turizma ograničena je na pružanje podrške i koordinaciju aktivnosti koje preduzimaju države članice.¹ Na primer, EU ima mogućnosti da pomogne u saradnji između država članica finansiranjem zajedničkih projekata i promovisanjem razmene najbolje prakse. Cilj politike EU jeste da se održi status Evrope kao vodeće turističke destinacije uz što veći doprinos industrije rastu i zapošljavanju

2.2.2 Evropski okvir za zdravstveni turizam

Velnes i banjski turizam nisu eksplicitno podržani politikama EU, ali zdravstveni turizam polaže pravo na finansiranje od strane EU. Na primer, može da konkuriše za finansiranje iz Evropskog fonda za regionalni razvoj (ERDF) budući da zdravstveni turizam pomaže u razvoju kvalitetnih proizvoda i usluga sa dodatom vrednošću na lokalnim tržištima angažovanjem specifičnih lokalnih resursa i time doprinosi pametnoj regionalnoj specijalizaciji.²

Pored toga, postoje politike EU koje se bave mobilnošću pacijenata. Na evropskom nivou, deo pravnog okvira koji se odnosi na zdravstveni turizam uređen je Direktivom 2011/24/EU o primeni prava pacijenata u prekograničnoj zdravstvenoj zaštiti. Direktiva ima za cilj da uspostavi pravila radi olakšavanja pristupa bezbednoj i visokokvalitetnoj prekograničnoj zdravstvenoj zaštiti u EU kako bi se osigurala mobilnost pacijenata, u skladu sa principima koje je utvrdio Evropski sud pravde, i kako bi se promovisala saradnja država članica u oblasti zdravstvene zaštite. Glavne stavke na koje Direktiva 2011/24/EU skreće pažnju su mobilnost pacijenata (prethodno odobrenje i nadoknada troškova za pacijente), nacionalne kontakt tačke i prekogranična saradnja (e-zdravlje i evropske referentne mreže).³

Osim Direktive 2011/24/EU, malo je ili gotovo da nema eksplicitnog upućivanja na zdravstveni turizam i njegove tri komponente (medicinski, velnes i banjski turizam) u turističkim politikama EU. Međutim, Evropska komisija redovno podržava projekte vezane za turizam, od kojih su neki direktno povezani sa zdravstvenim turizmom. Postoje tri takva projekta, među kojima su: „WelDest“, „SOWELL“ (Mogućnosti socijalnog turizma u okviru velnesa i rekreativnih aktivnosti) i „OFF TO SPAS“, koji su osmišljeni da učvrste saradnju među akterima koji rade na olakšavanju zdravstvenog turizma.

1 Unutrašnje tržište, industrija, preduzetništvo i mala i srednja preduzeća. Dostupno na: https://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism_en (pregledano 10/02/2021).

2 Odeljenje za politiku Evropskog parlamenta za istraživanje strukturnih i kohezionih politika, Odbor TRAN - Zdravstveni turizam u EU: opšte istraživanje, Evropski parlament, Brisel, 2017, str. 57.

3 Ibid.

Fokus ovih projekata je na razvoju destinacija za zdravlje i blagostanje, na mogućnostima za otvaranje pristupa velnes aktivnostima starijima i mladima, kao i na stvaranju novih, međunarodnih zdravstveno-turističkih proizvoda povezanih sa termalnom vodom u banjskim gradovima u Centralnoj Evropi.

Projekat „VelDest“ finansiran je uz podršku EK (299.966 EUR) u saradnji sa pet visokoškolskih ustanova iz Austrije, Češke, Finske, Nemačke i Velike Britanije. Cilj je bio da se stvori okvir i skup alata namenjenih upravljačkim organizacijama, javnim telima i privatnim kompanijama koje žele da se razviju ili ojačaju kao destinacije zdravlja i blagostanja. Razvijen je i elektronski priručnik, u kojem se nudi alat za samoocenjivanje, alat za razvoj kao i kurs sa instrukcijama edukatora. Postavljen je i blog na kome industrija, akademska zajednica i građani mogu da dele svoja znanja (period 2012-2014.).

Iako je zdravstveni turizam u nadležnosti država članica, nacionalne i regionalne zdravstveno-turističke politike su prilično prisutne u državama članicama, i obično su deo opšteg turizma ili zdravstvene politike, ali su retko integrisane. Cilj ovih politika jeste poboljšanje kvaliteta zdravstvenog turizma pružanjem podrške saradnji, promotivnim kampanjama, regionalnom specijalizacijom, zakonodavstvom i smanjenjem sezonalnosti¹ turizma. Uprkos Direktivi EU 2011/24/EU, i dalje postoje značajne poreske, finansijske i pravne razlike među državama članicama.

---

¹ Ibid., str. 59.

3. Nadležnosti lokalnih vlasti u Srbiji

Lokalna i pokrajinska autonomija je predviđena Ustavom (čl. 12 i 176). Jedinice lokalne samouprave nemaju zakonodavnu vlast; vrše svoje funkcije na osnovu propisa. Lokalne zajednice i autonomne pokrajine su uglavnom nadležne za pitanja od lokalnog, odnosno pokrajinskog interesa, u skladu sa načelom supsidijarnosti (čl. 177). Ustav navodi nadležnosti autonomnih pokrajina (čl. 183) i jedinica lokalne samouprave (čl. 190). Dodeljene nadležnosti se dele. Pored toga, centralna Vlada može određene nadležnosti i da delegira.

3.1 Nadležnosti pokrajina

U oblasti turizma organi autonomne pokrajine nadležni su za:

- Donošenje programa i strategija države
- Promotivne aktivnosti

Pokrajinski sekretarijat za privredu i turizam Vojvodine nadležan je za programe turizma i razvoj privrede na svojoj teritoriji. Autonomne pokrajine, u skladu sa Ustavom (čl. 183), mogu da bliže uređuju poslove od pokrajinskog interesa u oblasti turizma i zdravstvene zaštite.¹ Dodeljene nadležnosti se dele.

Član 38. „Službeni glasnik RS“, br. 36/2009, 88/2010, 99/2011 – dr. zakon, 93/2012 i 84/2015.

Autonomna pokrajina je nadležna za:

- Donošenje godišnjeg programa i planova promotivnih aktivnosti u skladu sa
- Strategijskim marketinškim planom, planovima i programima TOS-a;
- obezbeđuje informativno-propagandni materijal kojim se promovišu turističke
- vrednosti autonomne pokrajine (štampane publikacije, audio i video promotivni
- materijal, on line sredstva promocije - internet prezentacija, društvene mreže i
- prateće digitalne aktivnosti, suveniri, itd.);
- preuzima aktivnosti na izradi, učešću u izradi i realizaciji domaćih i međunarodnih
- projekata iz oblasti turizma;
- preuzima druge aktivnosti u skladu sa zakonom, osnivačkim aktom i statutom.

Direktor TOS-a mora da poseduje:

- stečeno visoko obrazovanje na osnovnim akademskim studijama u obimu od najmanje 240 ESPB bodova, master akademskim studijama, specijalističkim akademskim studijama, specijalističkim strukovnim studijama, odnosno na osnovnim studijama u trajanju od najmanje četiri godine ili specijalističkim studijama na fakultetu;
- radno iskustvo od sedam godina, od čega najmanje pet godina na rukovodećim poslovima;
- aktivno znanje stranog jezika, što je uvršteno u nastavni plan i program ministarstva nadležnog za poslove obrazovanja.

Organi turističke organizacije autonomne pokrajine su : upravni odbor, nadzorni odbor i direktor.

U pogledu broja članova i poslova upravnog i nadzornog odbora, kao i poslova direktora turističke organizacije autonomne pokrajine shodno se primenjuju odredbe čl. 35, 36 i 37 ovog zakona.

¹ Ibid.

3.2 Nadležnosti opština i gradova

U skladu sa **Zakonom o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije** (Službeni glasnik RS, br. 129/07 i 83/2014), Srbija ima 145 opština, 29 gradova (uključujući grad Beograd sa 17 opština).¹

Lokalne vlasti imaju centralnu ulogu u obezbeđivanju održivog razvoja lokalnih područja i boljeg upravljanja. Ova uloga zahteva od lokalnih vlasti energičniji i integrisaniji pristup uspostavljanju lokalnih politika, kroz usklađivanje ekonomskih, socijalnih, ekoloških i drugih razvojnih ciljeva. Lokalna samouprava je regulisana **Zakonom o lokalnoj samoupravi**². Zadatak lokalne samouprave je da podstakne građane, društvene i nevladine organizacije privredna društva i udruženja da preuzmu aktivnu ulogu u **integrisanom planiranju lokalnog razvoja**³. U skladu sa članom 190. Ustava, opštine su nadležne za stvaranje i upravljanje ustanovama i organizacijama koje se odnose na turizam i zdravstvenu zaštitu.⁴ Kada je u pitanju turizam, opštinske vlasti su odgovorne za sledeće:⁵

- usvajanje programa i strategija države
- upravljanje i razvoj turističkog područja
- zahtev za kategorizaciju turističkog mesta
- promotivne aktivnosti
- prikazivanje turističke signalizacije
- utvrđivanje turističke takse

Zakonom o turizmu u Srbiji uređuju se uslovi i način planiranja razvoja turizma, turističkih organizacija za promociju turizma, turističke agencije, turističke usluge, registar turizma i druga pitanja od suštinskog značaja za razvoj i unapređenje turizma. **Zakonom o ugostiteljstvu** uređuju se uslovi i načini obavljanja ugostiteljske delatnosti u objektima nautičkog i lovnog turizma, boravišna taksa i penali. Jedna od novina u Zakonu o ugostiteljstvu je uvođenje Centralnog informacionog sistema u oblasti turizma i ugostiteljstva (e-Turista). Reč je o centralizovanom informacionom sistemu koji sadrži sve relevantne podatke o pružaocima smeštaja i turističkih usluga.

Kada je u pitanju banjski turizam, Vlada Republike Srbije, na predlog opštine, utvrđuje područje koje se smatra banjom (čl. 3 „Službeni glasnik RS”, br. 80/92, 67/ 93 – dr Zakon i 95/2018). Opština na čijem se području nalazi banja obezbeđuje njeno održavanje, korišćenje, unapređenje i upravljanje, u skladu sa zakonom (čl. 4). Način obeležavanja područja banje propisuje ministar nadležan za poslove urbanizma, a sprovodi opština na čijem se području banja nalazi (čl. 6). Pravo korišćenja prirodnog lekovitog faktora u banji (termalna i mineralna voda, gas i lekovito blato) domaćem pravnom ili fizičkom licu daje opština na čijem se području nalazi banja, uz saglasnost Vlade Republike Srbije (čl. 10).

Opština prati količinu i sastav prirodnog lekovitog faktora u banji i najmanje jednom u tri godine vrši proveru njegovog lekovitog svojstva u ovlašćenoj zdravstvenoj ustanovi (čl. 12). Ministarstvo zdravlja propisuje način stalnog praćenja količine i sastava prirodnog lekovitog faktora u banji i određuje zdravstvene ustanove ovlašćene za naučno ispitivanje i dokazivanje, odnosno proveru njegovog lekovitog svojstva (čl. 12). Ukoliko se u toku korišćenja prirodnog lekovitog faktora u banji utvrde promene u njegovom sastavu koje nisu u skladu sa atestom, opština je dužna da o tome obavesti Ministarstvo zdravlja i obezbedi kontrolno atestiranje (čl. 12). Prvobitne dužnosti opštine obuhvataju donošenje razvojnog programa i budžeta, urbanističko planiranje i izgradnju, komunalne usluge, održavanje građevinskog zemljišta, javni prevoz i zaštitu prirodnih resursa i životne sredine. Opština je osnivač ustanova socijalne zaštite, ustanova i organizacija u oblasti osnovnog obrazovanja, kulture, primarne zdravstvene zaštite, fizičkog vaspitanja, sporta, dečije zaštite, turizma i dr.

1 Snežana Vujadinović, Mirjana Gajić, Dejan Šabić, «Lokalna samouprava u Srbiji: između zakonodavstva i prakse», Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, Beograd, januar 2016.

2 Zakon o lokalnoj samoupravi (Sl. glasnik RS“, br. 129/2007, 83/2014 - dr. zakon, 101/2016 - dr. zakon i 47/2018)

3 Ibid.

4 <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Serbia.aspx>

5 Ibid.

4. Trendovi u zdravstvenom i velnes turizmu i njihov uticaj na ekonomski razvoj

Banjski i termalni turizam su istorijske turističke delatnost ali evoluiraju u skladu sa razvojem društva i novim potrebama ljudi, kao i sa životnom sredinom. Tradicionalno pokriva socijalnog osiguranja je bilo takvo da je lečenje u banji koristila starija klijentela sa niskim mogućnostima potrošnje. U perspektivi razvoja sektora, ovakva tržišna struktura nije ni finansijski ni ekonomski održiva.

Zainteresovane strane u banjskom turizmu su to shvatile i novim trendovima pokazuju volju da se imidž termalnog turizma modernizuje, uvođenjem većih i zelenijih ponuda i aktivnosti. Ovi trendovi imaju za cilj da privuku značajniju i raznovrsniju klijentelu, posebno mlađe ljude, uz istovremeno održavanje snažnu vezu sa starijom populacijom, koja je neprestano brojnija.

Francuska u svojim termalnim centrima može da pruži široku ponudu stručnog znanja, tretmana i aktivnosti. Jedan od primera je bilo uvođenje kulturnih aktivnosti kao i unapređenje nasleđa oko banjskih ustanova. Animacija rekreativnim programima je ključni element u životu banjskog odmarališta.

4.1 Trendovi

4.1.1 Kulturno nasleđe i aktivnosti

Svrha ovakve ponude je da se istakne vrednost grada u kome se banja nalazi i njeno kulturno nasleđe, kao i da se ponude druge aktivnosti osim termalnih tretmana. „**The Massif Central Water Towns Route**” (Put vodenih gradova Centralnog masiva) je inicijativa koja se pojavila u Francuskoj sa ciljem da promoviše vodene gradove zajedničkom marketinškom strategijom: Kreirana 1998. godine u vidu udruženja, ”(Put vodenih gradova Centralnog masiva ima za cilj da promeni imidž vodenih gradova kao i da podstakne njihovu privlačnost kao turističke destinacije. Okuplja 17 vodenih gradova od kojih se 12 nalazi u četiri različita regiona¹. Da bi što bolje odgovorili na promene tržišta rekreativnih aktivnosti, razvijena je ponuda zasnovana kako na prednostima vodenih gradova (blagostanje i arhitektonsko nasleđe, između ostalog) tako i na posebnom načinu života ili “umetnosti življenja” (*art de vivre*) na ovim destinacijama. 2011. godine, ova ponuda je formirana kao 250 predloga za vikend i praznična putovanja, a 50 turoperatora i partnera turističkih agencija je učestvovalo u njenoj prodaji. Glavne teme boravaka su bile: blagostanje, sport, termalno nasleđe i otkrića.²

Slična inicijativa pojavila se 2009. godine na evropskom nivou: “*European itinerary of thermal water*” (Evropski itinerer termalne vode). Svrha Evropskog udruženja istorijskih termalnih gradova (EHTTA) je da ustanovi politiku razvoja turizma zasnovanu na strategiji unapređenja i promocije kulture. Savet Evrope dodelilo je asocijaciji EHTTA, maja 2010. godine, oznaku Evropske kulturne rute. Namera asocijacije je da ta specifičnost evropskih termalnih gradova bude prepoznata i od strane Evropske unije, kako bi se obezbedila finansijska sredstva za obnovu termalnih objekata i očuvanje kulturnog i arhitektonskog nasleđa. Drugi cilj je bio da se i na evropskom nivou razvije razmena iskustava i dobrih praksi uz definisanje kreativnih i inovativnih politika za promociju i unapređenje. Iznad svega, cilj asocijacije je da se razviju nove strategije u oblasti termalnog sektora, jer i Evropska unija smatra da je to sektor koji obećava³.

Drugi vid diversifikacije delatnosti banja odvija se u okviru trendova koji se razvijaju u Francuskoj i EU, a to je trend “dobrog starenja” koji se može uvrstiti u velnes turizam. Dobro starenje je preventivna akcija, odraz težnje klijenata da žive u boljoj kondiciji kao i da što duže ostanu u formi i/ili zdravi.

1 Overnja, Burgundija, Limuzen i Rona-Alpi

2 Nacionalni savet za turizam, Sektor za teritorijalne politike i održivi razvoj, Diversifikacija banjskih aktivnosti, 2011, str. 49.

3 <https://ehtta.eu/portal>

4.1.2 Dobro starenje¹

Prema Francuskom institutu za statistiku (INSEE), metropolitanska Francuska će 2050. godine imati 70 miliona stanovnika, od kojih će trećina imati 60 ili više godina, u poređenju sa 2005. godinom, kada su predstavljali petinu, i što je povećanje od 80% za 40 godina. Ovo povećanje će se posebno osetiti između 2010. i 2035. godine (sa 12,8 na 20,9 miliona), sa bejbi bum generacijom (rođenim između 1946. i 1975.) koja će dostići starosnu granicu za penzionisanje.

Pojam "dobrog starenja" obuhvata nekoliko aspekata

- Prevenciju i edukaciju: Iskorišćavanje prednosti prisustva pacijenta tokom dužeg vremenskog perioda kako bi se usadile dobre prakse koje će njemu ili njoj pomoći da bolje stari
- Dugi boravak: Starija osoba dolazi radi boravka u banjsko odmaralište kako bi iskoristila prednosti životnog okruženja i adekvatne nege
- Prednost stanovanja: Osoba dolazi da živi u banji zbog zdravog i lepog okruženja

Nacionalni savet termalnih ustanova (Conseil National des Etablissements Thermaux, CNETH) objašnjava da se u termalnim centrima pristup nezi, prevenciji i edukaciji starijih osoba zasniva na tri glavna stuba: **fizičkoj aktivnosti, ishrani i terapijskoj edukaciji**. Mnoge banje su prihvatile ovakav pristup i nude niz tretmana sa protokolima koji su prilagođeni potrebama vezanim za probleme starenja:

- U Eks-le-Banu, program „Bolje se krećem” („Mieux bouger”)
- Dax je lider u prevenciji patologija starenja, primenjuje održivi pristup u poslednjih deset godina.
- Terme Vichy imaju razvijene programe za prevenciju osteoporoze, osteoartritisa, osteoporoze i bolesti leđa.
- Aktivna prevencija u Mon Doreu nudi tronedeljni program aktivne prevencije, uz opcije kao što su praćenje ishrane i fizičku aktivnost, za 20 učesnika po programu.

Sa ovim trendom dobrog starenja, pojavio se **trend borbe protiv starenja**. Medicina koja se bavi borbom protiv starenja ima za cilj da očuva mladalačko telo, kako po izgledu tako i u po vitalnim funkcijama. Neki centri u svojim banjama nude usluge kombinovanja termalnih tretmana sa kozmetičkim proizvodima. To je naročito slučaj kod:

- La **Roche-Posay** sa ponudom za «podmlađivanje» kože koja se oslanja na dermatološku ekspertizu termalnih kupki i tehničku platformu visokih performansi (laseri, injekcije)
- **Vichy** nudi šestodnevni kurs osmišljen da kod svojih klijenata oživi „prirodne odbrambene procese kože i napuni [njihovo] telo vitalnošću i tonom potrebnim da se osećaju lepo i udobno“. Vichy takođe nudi liniju proizvoda specijalizovanu za efekte protiv starenja: Liftactiv Specialist; Liftactiv Supreme i Neovadiol.
- **Valvital** termalna grupa koja upravlja sa nekoliko banja u Francuskoj, takođe je pokrenula svoju „kuru protiv starenja“

¹ Nacionalni savet za turizam, Sektor za teritorijalne politike i održivi razvoj, Diversifikacija banjskih aktivnosti op.cit., str.38

4.1.3 Velnes turizam

Jedan od velikih trendova u EU i Francuskoj je velnes turizam koji obuhvata različite dimenzije velnesa¹:

Fizičke	Očuvanje zdravog tela vežbanjem, ishranom, spavanjem itd.
Mentalne	Upuštanje u svet intelektualnim duhom
Emocionalne	Postati svestan svojih osećanja, prihvatati i izražavati ih i razumeti osećanja drugih
Duhovne	Traganje za smislom i višom svrhom u ljudskom postojanju
Društvene	Povezivanje i druženje sa drugim ljudima i našim zajednicama na smislen način
Dimenzije životne sredine	Podsticanje pozitivnih međusobnih odnosa između planetarnog zdravlja i ljudskih akcija, izbora i blagostanja

Društveni trendovi kao što su individualizacija, demografske transformacije, promene u društvenim ulogama žena, produhovljenje i uvažavanje zdravih načina života stvorili su društveni kontekst potražnje za velnes uslugama i proizvodima.² U narednim decenijama blagostanje, starenje, ali i delovanje aktivnih starosnih grupa koje teže boljem kvalitetu života, posebno u Severnoj Americi, Skandinaviji i Zapadnoj Evropi, može predstavljati ogroman **potencijal** za velnes turizam.

Pored toga, globalni kontekst međunarodne pandemije takođe predstavlja potencijal za razvoj velnes turizma. Svetski velnes institut je naveo da je „Covid-19 poziv na buđenje da se usredsredimo na velnes“. Zaista, „post-kovid tretmani“ koji se pojavljuju u termalnim i banjskim centrima promovišu koncept oporavka i jačanja imunog sistema. **Covid-19** daje izuzetan prioritet balneologiji, budući da medicina u banjama nudi prirodne mogućnosti za smanjenje ozbiljnih infekcija imunološkog sistema i promoviše zdrav ljudski organizam.

4.1.4 Spori i održivi turizam kao odgovor na pandemiju Covid-19?

Pandemija Covid-19 mogla bi da utiče ne samo na tip zdravstvene rehabilitacije i jačanja, već posredno i na vrstu putovanja i odmora. Pandemija se pojavila kako bi momentalno „stopirala“ **masovni turizam** čime bi „mogao da se podstakne oblik turizma koji doprinosi promeni ponašanja potrošača: putovanja - da, ali na manje razdaljine, na kraće vremenske periode i jeftinije³.

1 Katherine Johnston, László Puczkó, Melanie Smith, Susie Ellis, « Velnes turizam i medicinski turizam: gde se banje uklapaju?“, Izveštaj o istraživanju: Svetski banjski samit 2011 (Global Spa Summit 2011), 2011, kao što navodi Odeljenje Evropskog parlamenta za politiku istraživanja strukturalnih i kohezionih politika, Odbor TRAN - Zdravstveni turizam u EU: opšte istraživanje, op.cit., str. 15.

2 Éva Csirmaz, Károly Pető, „Međunarodni trendovi u rekreativnom i velnes turizmu“, Procedia Economics and Finance, 2015, 32. izd., str. 755-762 .

3 Francuska hotelijerska industrija, godišnja studija KPMG, 43. izdanje. Dostupna na adresi: <https://home.kpmg/fr/fr/home/campaigns/2020/10/etude-industrie-hoteliere-francaise.html>, (pregledano 08/02/2021.).

Pandemija Covid-19 pruža turističkoj industriji priliku da se ponovo izgradi na etičniji, pažljiviji i regenerativniji način za planetu i njene ljude. Ograničenje međunarodnih putovanja neizbežno učvršćuje **održivi turizam**, oblik turizma koji u potpunosti uzima u obzir ekonomske, socijalne i ekološke uticaje, istovremeno zadovoljavajući potrebe posetilaca, profesionalaca, životne sredine i zajednica ugostitelja.¹ Kriza bi mogla da ubrza određene trendove u turističkoj potrošnji, kao što su obnavljanje ponude seoskog smeštaja ili ustaljivanje prakse **sporog turizma**, nasuprot masovnom turizmu, i težnju ka ekološki dizajniranom i rasprostranjenim smeštajem.²

Generalni sekretar UN-a, Antonio Gutereš izjavio je da sada postoji šansa „da se ponovo osmisli način na koji je turizam u interakciji sa našim društvima, drugim ekonomskim sektorima i našim prirodnim resursima i ekosistemima; da može bolje da se odmeri i njime upravlja; da bi se osigurala pravednija raspodela njegovih prednosti i unapredila tranzicija ka turističkoj privredi koja ne emituje ugljen dioksid i koja je otpornija”.

Globalna pandemija Covid-19 predstavlja izazov za naše društvo i način na koji trošimo, što više nije kompatibilno sa budućnošću zdrave planete. Turizam je jedna od delatnosti koja doprinosi zagađenju naše planete. Zbog toga je razvoj održivog turizma bitan jer kombinuje turističke aktivnosti uz poštovanje održivog razvoja.

4.1.5 Ruralni turizam

U skladu sa ovim trendovima održivosti, razvoj ruralnog turizma može biti zanimljiv trend za Srbiju. U zapadnoj Evropi, seoski turizam je bio fenomen rasta 1980-tih i 90-tih godina; istočna i Srednja Evropa krenule su sličnim putem tokom 90-tih pa sve do danas. Ruralni turizam ima za cilj da uključi seoske zajednice kao i da im bude od koristi, uz očuvanje ekoloških i kulturnih dobara. Donosi ekonomski razvoj ruralnim područjima stvaranjem dodatnih prihoda i radnih mesta. Razvoj turizma takođe može poboljšati društveno blagostanje u ruralnim područjima, na primer, podsticanjem unapređenja **infrastrukture, sanitarnih i električnih mreža**. Seoski turizam pruža kompletno turističko iskustvo, nudeći i smeštaj i atrakcije. Stvara privrženost mestu, podstiče lojalnost posetilaca i ponovljene posete³. Devedesetih godina prošlog veka, osnovano je Evropsko udruženje ruralnog turizma pod nazivom **EuroGites**.⁴

Analiza ruralnog turizma u Srbiji⁵ pokazuje da on već doprinosi ruralnoj ekonomiji i da ima velikih potencijala za dalji razvoj. Vojvodina, Zapadna Srbija i Centralna Srbija imaju dobre primere i značajno iskustvo u seoskom turizmu. Procenjuje se da se od seoskog turizma ostvaruje ukupno 10 milijardi dinara prihoda, a to predstavlja 16% od 62 milijarde dinara ukupnog direktnog turističkog BDP -a, koji je za Srbiju 2010. godine izračunala Svetska turistička organizacija.⁶

Ruralni turizam je u značajnoj korelaciji sa drugim vidovima turizma kao što su planinarenje, banje i velnes, obilasci i nautičke atrakcije. Srbija je prepoznala ovaj potencijal i prostor za intenzivniji razvoj, pa ga je uključila u svoju strategiju za razvoj turizma.

1 Svetska turistička organizacija (UNWTO)

2 Ibid.

3 Odeljenje B za politike Evropskog parlamenta: Strukturne i kohezione politike, Industrijsko nasleđe i agro/ruralni turizam u Evropi, Evropski parlament, Brisel, 2013.

4 Ibid.

5 Strategija op.cit, str.89.

6 Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine Republike Srbije, IPARD program Republike Srbije za 2014-2020, 2019, str. 63.

4.2 Banjski turizam i njegov društveno-ekonomski uticaj na lokalnu samoupravu

Banjski turizam predstavlja poseban segment razvoja medicinskog turizma. Između medicinskih i rekreativnih aktivnosti, banjska odmarališta nude raznovrsne usluge i proizvode. Većina ovih odmarališta nalazi se u selima ili malim gradovima. Ova osnovna karakteristika je ključna za razumevanje socio-ekonomskog uticaja banjskog turizma na opštine. U okviru nacionalnog zakona, opštine raspolažu određenim opsegom delovanja i stoga raspolažu delimično nepoznatim načinima koja mogu da iskoriste za revitalizaciju turizma, uključujući i banje. Jedan od instrumenata koji su na raspolaganju opštinama su **javno-privatna partnerstva**, koja su do sada slabo korišćena u Srbiji (videti poglavlje 5).

4.2.1 Banjski turizam: Način da se prevaziđe sezonalnost?

Sezonalnost predstavlja opterećenje za ekonomsku konkurentnost turizma jer uzrokuje fluktuaciju turista i broja posetilaca ka nekoj destinaciji. Neke destinacije u određeno vreme imaju više turista i posetilaca nego što su u mogućnosti da prime, dok je u nekom drugom vremenskom razdoblju, turista i posetilaca je premalo. Pokazalo se da velnes turizam može da ublaži efekat sezonalnosti zbog širokog spektra usluga i komplementarnosti sa tradicionalnom turističkom ponudom. Međutim, i banjski turizam se nekako odvija po sezonskom obrazcu: glavna sezona na Baltičkom i Severnom moru je od juna do kraja septembra, a u južnoj Evropi od kraja oktobra. Uprkos ovoj sezonalnosti, pretežna ciljna grupa banjskog turizma – starije starosne grupe, sve češće izbegavaju leto i putuju na proleće i jesen.

Sve analizirane banje u Srbiji su tzv. specijalne bolnice, što znači da je barem 50% ležajeva namenjeno pacijentima na rehabilitaciji ili iz drugih medicinskih razloga. Banje su u stvari i nazivane „centri za rehabilitaciju”. Njihov javnopravni status im omogućava da leče pacijente koje im Ministarstvo zdravlja preusmeri na terapije. Dakle, ovaj **medicinski aspekt** predstavlja neku vrstu ravnoteže za sezonalnost. Banje koje tokom cele godine primaju pacijente mogu računati na stalan priliv prihoda.

4.2.2 Intenzitet rada banjskog turizma

Banjski turizam je radno intenzivan i zahteva visoko kvalifikovane radnike. U zdravstvenom turizmu, osoblje treba da poseduje širok spektar veština: od gostoprimitstva do visoke stručne spreme lekara, fizioterapeuta i medicinskih sestara.

Glavna prednost sektora turizma je njegova sposobnost da stvori direktna, indirektna i indukovana **radna mesta**. U Francuskoj od 2019. godine, banjski turizam direktno i indirektno obezbeđuje okvirno 100.000 radnih mesta i ostvaruje godišnji promet od 1,3 milijarde evra (direktno i indirektno). Sektor banja generiše oko 520 miliona BDP-a, od čega se oko 44% vraća u javni budžet kroz poreze i socijalne doprinose.¹ Banje su se pokazale kao izvor bogatstva za lokalne zajednice: 100 banjskih pacijenata stvara šest novih radnih mesta. 71% banjskih odmarališta nalazi se u opštinama sa manje od 5.000 stanovnika. Za njih banje predstavljaju glavni izvor bogatstva.²

1 Nacionalni savet termalnih ustanova (5. februar 2021.), Saopštenje za javnost, Francuski termalizam u agoniji: https://www.medecinethermale.fr/fileadmin/_cneth_documentation/CPCneth050221.pdf

2 Nacionalni savet termalnih ustanova (CNET), osnovan 2002. godine, zastupa interese banjskih odmarališta i razvija rešenja za unapređenje i promociju banja u Francuskoj.

Analiza banja u Srbiji pokazuje da je medicinski aspekt banjskog turizma ovde veoma prisutan. Dostupnost visoko i niskokvalifikovanih radnika igra ključnu ulogu u uspešnom radu banja. Lekcije koje smo izvukli iz Austrije i Slovenije pokazuju sledeće: obe zemlje su se opredelile za različite strategije u pogledu banja i prešle su sa medicinskog na koncept koji je više orijentisan na velnes. To je dovelo do rasformiranja medicinskih centara, ali nestalo je i njihovo osoblje, zajedno sa stručnim veštinama i znanjem, a broj kreveta u tim ustanovama je smanjen. Istovremeno, povećan je broj pacijenata kojima su takvi centri bili potrebni, a obe zemlje se sada suočavaju sa nedostatkom takvih medicinskih usluga. Shodno tome, sve više pacijenata putuje u Srbiju gde su obe usluge na raspolaganju.

Ove pouke nas navode na tri zaključka:¹

1. Medicinski orijentisane banje su bitne.
2. Kada se jednom rasformiraju, gotovo je nemoguće obnoviti medicinske kapacitete banja.
3. Partnerstva sa inostranim osiguravajućim kompanijama pružaju dobre perspektive za uspešno održavanje i modernizaciju banjskih objekata

Ipak, činjenica da se zdravstveni turizam oslanja na visokokvalifikovane stručnjake može da postane problem za Srbiju, koju pogađa odliv mozgova, ako ne bude imala dovoljno kvalifikovanih radnika na raspolaganju. U banjama koje smo analizirali ističe se da Srbija obrazuje dovoljno dobro obučenih medicinskih stručnjaka, ali i da ih je teško zadržati u zemlji ako im se ne nude atraktivne plate.

4.2.3 Promovisanje zaštite životne sredine kroz banjski turizam

Banjski turizam vezan je za sliku lepog i čistog okruženja u kolektivnoj podsvesti. Na kraju krajeva, to je njegov *raison d'être* (razlog postojanja), jer su Banje izgrađene na prirodnim izvorima vode. Stoga banjski turizam u velikoj meri zavisi od visokokvalitetne životne sredine, što uključuje čistu vodu, čist vazduh i privlačan ekosistem. Na osnovu razgovora obavljenih sa stručnjacima², banjskom turizmu je potrebna zelena, a ne osiromašena ili zagađena životna sredina čak i ako nije medicinski relevantna. Štaviše, među razlozima koji se navode prilikom putovanja na destinacije posvećene zdravlju i velnesu, čisto okruženje je drugi najvažniji faktor.

Prioritet zdravstvenog turizma treba upravo da bude na tom aspektu. To je više od običnog prodajnog argumenta, i u skladu je sa ciljevima održivog razvoja UN-a (COR). Ekološki aspekt bi mogao da pruži podsticaj sektoru zdravstvenog turizma da se razvija održivije nego opšti turizam. Iako je životna sredina pod pritiskom drugih bitnih sektora kao što su industrija, poljoprivreda, saobraćaj, usled zagađenja vazduha od saobraćaja, zdravstveni i banjski turizam ima svoju ulogu u održivom razvoju. Ovaj sektor može svoj značaj da proširi, na lokalnom i nacionalnom nivou, na druge zainteresovane strane, kojima je stalo do ove agende.

¹ Pogledati dalje preporuke u poglavlju 8.

² Odeljenje Evropskog parlamenta za istraživanja strukturnih i kohezionih politika, Odbor TRAN - Zdravstveni turizam u EU: opšte istraživanje, Evropski parlament, Brisel, 2017, str. 39.

5. Modeli javno-privatnog partnerstva u banjskom turizmu

5.1 Šta je javno-privatno partnerstvo (JPP)?

Javno-privatno partnerstvo je ugovorni sporazum između javne agencije (nacionalne, regionalne, lokalne) i privatnog ili poluprivatnog operatera na osnovu opšteg sporazuma u kojem se operater obavezuje da će investirati u i/ili upravljati javnom uslugom ili javnim dobrom. Ulaganje i/ili upravljanje se vrši na određeni vremenski period i uz utvrđenu raspodelu rizika između javnog i privatnog operatera po osnovu pravno obavezujućih ugovora zaključenih između zainteresovanih strana. Da bi ovi poslednji bili zainteresovani za takav projekat, potreban im je finansijski povraćaj ulaganja. Postoje dve vrste naknadnog finansiranja koje se odobravaju privatnim operaterima:

Koncesija: Javna agencija prenosi rizik potražnje na operatera, što znači da će operater biti plaćen u skladu sa budućom potražnjom.

Privatna finansijska inicijativa (PFI):

Javna agencija plaća operatera pod uslovom da ispunjava određene pokazatelje učinka.

Privatni subjekat prima uplate orijentisane na učinak u skladu sa unapred određenim standardima, koje procenjuje javni subjekt ili njegov predstavnik.

To JPP čini povoljnim alatom za okupljanje snaga u javnom i privatnom sektoru. Kooperativni aranžman između aktera iz javnog i privatnog sektora, odnosno kombinacija političke volje, kontrole i sprovođenja državne instance sa ekspertizom i inovativnim kapacitetom privatnih operatera, stvara povoljne sinergije. Međutim, JPP nisu panacea za rešavanje finansijskih pitanja infrastrukturnih ili rehabilitacionih projekata.

Od ova tri termina, „Partnerstvo“ je verovatno najvažniji. Ugovori JPP su osmišljeni da traju i sve angažovane zainteresovane strane bi trebalo da ulože značajnu količinu vremena i napora kako bi osigurale održivo partnerstvo. Iako je Srbija u novembru 2011. uvela zakone i koncesije o javno-privatnom partnerstvu, neki smatraju da komisiji nadležnoj za javno-privatna partnerstva nedostaje dovoljan broj službenika da se bavi svim predloženim projektima ¹ (za sada devet javnih službenika) ². Javno-privatno partnerstvo kao koncept je relativno nov na Balkanu i u Srbiji. Trenutni podaci o dinamici u Srbiji pokazuju da je ovaj fenomen nadaleko poznat različitim akterima u privatnom i javnom sektoru.³ Međutim, izgleda da im nedostatak obučenog osoblja u administraciji i ograničena količina sredstava srpske komisije za JPP ne omogućavaju da se pozabavi obimom prijava za JPP. Stoga, komisija predlaže redosled prioriteta po kome se jasna prednost daje velikim do veoma velikim projektima.

1 Đorđe Popović, 'Izazovi koncepta javno-privatnog partnerstva u Srbiji', Danas, 31 July 2018.

2 Komisija za javno-privatno partnerstvo, Available at : <http://jpp.gov.rs/o-nama/clanovi-komisije> (consulted on 13.01.2021)

3 Ibid.

Veliki broj predloga projekata ilustruje snažnu potražnju za takvim pravno-ekonomskim instrumentom. Na osnovu podataka iz Laboratorije znanja JPP Svetske banke, 15 projekata je ukupno finansijski zatvoreno od 1990. godine, i to u vrednosti od preko 6 milijardi USD u okviru takvih JPP-a ¹. U proteklih deset godina u Srbiji je završeno deset projekata u vrednosti od 2,9 milijardi dolara, uglavnom u oblasti telekomunikacija, energetike i infrastrukture (transport i voda).

JPP bi mogli da budu značajan adut ako bi mogli da dosegnu oba nivoa, kako nižu administraciju, kao što su lokalni i regionalni nivoi, tako i različite sektore srpske privrede. U slučaju banjskog i zdravstvenog turizma mogu se predložiti četiri vrste JPP-a:

1. Modernizacija i/ili izgradnja ugostiteljskih objekata
2. Modernizacija i/ili izgradnja bolnica i zdravstvenih ustanova
3. Pružanje usluga klijentima u lečenju i rekreaciji
4. Pružanje usluga u izletničkim i turističkim uslugama

5.2 Koncepti javno-privatnog partnerstva

Tipična karakteristika JPP ugovora je da objedinjuje više projektnih faza ili funkcija. Funkcije za koje je privatna strana odgovorna se razlikuju i zavise od vrste objekata i usluge. Tipične funkcije su:

Dizajn ili inženjering	Razvoj projekta od početnog koncepta i krajnjih zahteva do projektnih specifikacija spremnih za izgradnju; privatna strana može biti odgovorna za rehabilitaciju ili proširenje objekta
Izgradnja ili rehabilitacija	Kada se JPP koriste za novi infrastrukturni objekat, obično je potrebno da privatna strana izgradi objekat i instalira svu opremu. Ako neki objekat već postoji, rehabilituje se kroz modernizaciju.
Finansiranje	Ako JPP obuhvata izgradnju ili rehabilitaciju objekta, od privatne strane se obično traži da finansira sve ili deo neophodnih kapitalnih izdataka
Održavanje	JPP dodeljuje odgovornost privatnoj strani za održavanje infrastrukturnog objekta u skladu sa određenim standardom tokom trajanja ugovora. Ovo je fundamentalni aspekt JPP
Eksploatacija	Operativna odgovornost privatnog subjekta može uveliko da varira u zavisnosti od prirode osnovnog objekta i povezane usluge. Na primer, privatni operater može biti odgovoran za: <ul style="list-style-type: none"> • Tehničku eksploataciju objekta kojim se pružaju usluge državnom klijentu (tj. prečišćavanje vode u velikim količinama). • Tehničku eksploataciju objekta kojim se pružaju usluge direktno korisnicima (tj. usluge distribucije vode) • Pružanje usluga podrške, a vladina agencija ostaje odgovorna za pružanje javnih usluga korisnicima (tj. školske zgrade sa službom održavanja)

JPP projekti mogu uključivati sve ili deo ovih funkcija. Najčešći modeli JPP-a su takozvani “**izgradi-upravljaj-prenesi**” (**Build-Operate-Transfer (BOT)**) i projektuj-izgradi-upravljaj (Design-Build-Operate (DBO)). Ovi modeli JPP-a koji su više orijentisani na učinak obično uključuju ekstenzivno projektovanje i izgradnju i dugoročnu eksploataciju nekoliko novih objekata (greenfield) ili projekte koji obuhvataju renoviranje i proširenje (brownfield).

¹ JPP Laboratorija znanja (PPP Knowledge Lab), dostupno na adresi: <https://pppknowledgelab.org/countries/serbia> (pregledano 13.01.2021.)

5.3 Prednosti JPP-a i zlatna pravila

JPP se sve više koriste za finansiranje ili podršku finansiranju složenih projekata. Do ovog porasta popularnosti je došlo zahvaljujući određenim pogodnostima kojima se odražavaju ograničenja javnog delovanja u pojedinim oblastima, posebno u finansiranju projekata:

- **Expertiza, inovativni kapaciteti** i ekonomija obima omogućavaju privatnim operaterima da budu efikasniji od javnih vlasti u vođenju projekata.
- Omogućavaju državnim organima da se fokusiraju i specijalizuju za kontrolu i **praćenje kvaliteta** usluge, a ne za njenu proizvodnju.
- U kontekstu zatezanja javnog budžeta i ograničenih kapaciteta zaduživanja, privatna partnerstva su posebno privlačna za ulaganje i razvoj novih infrastruktura ili usluga. Rokovi se češće ispoštuju zbog finansijskih podsticaja.

Da bi JPP bilo efikasno, Svetska banka je osmislila set od četiri zlatna pravila:

1. Saradnja nije spasilački tim
2. Angažovani partneri treba da definišu zajedničke ciljeve
3. Svakoj jedinici je potreban sopstveni poslovni plan i strategija
4. Zreli vođa i snažno liderstvo

Postoje tri glavna faktora uspeha za JPP:

1. kompetentnost vlade
2. izbor odgovarajućeg privatnog partnera
3. odgovarajuća podela rizika među partnerima

5.4 Rizici JPP-a

Ugovorna dimenzija JPP-a i velika ulaganja koja povlače znače da projekti moraju biti osmišljeni sa dugoročnom perspektivom. Ugovorni procesi mogu biti dugi, zamorni i složeni jer dugoročno angažuju obe strane. Da bi se obezbedio uspeh JPP-a, ključno je obratiti pažnju na sledeće :

1. Izbor partnera, obično na osnovu konkurentskog tenderskog postupka kojim se obezbeđuje izbor najbolje ponude. Međutim, ovaj mehanizam može biti rizičan iz nekoliko razloga:
  - **Kartelnih sporazuma ili dogovora:** Privatni operateri koordiniraju svoje ponude u cilju podizanje cena (naročito u koncentrisanim sektorima sa malo ponuda).
  - **Korupcije:** Tajni dogovori između privatnih operatera i predstavnika javnog sektora, što znači da ovaj poslednji ne bira optimalnog kandidata.
  - **Strateškog ponašanja:** Neki privatni operateri mogu dati veoma atraktivne ponude u nadi da će ponovo sklopiti ugovore u budućnosti. Istraživanja pokazuju da je više od 50% ugovora ponovo sklopljeno nakon samo dve godine¹.
  - **Prokletstva pobednika:** Privatni operater koji je preoptimizovao svoje troškove ili precenio buduću potražnju za uslugom da bi pobedio na tenderu a koji ne može da pokrije troškove sopstvenog budžeta doživljava neuspeh na projektu.
2. Predviđanje verovatnoće za ponovno sklapanja ugovora u budućnosti. Imajući u vidu njihovu dugoročnu perspektivu, ugovori obično mogu biti nepotpuni i potencijalno osujećeni usled nekih budućih tehnoloških ili regulatornih inovacija i evolucije potražnje.

Javno-privatna partnerstva nisu magično rešenje za nedostatak finansiranja u javnu infrastrukturu a najvažnije je da se ekstenzivno investira u sam ugovorni odnos. **Faktori rizika**² zbog kojih se mnogi JPP projekti prevremeno prekidaju su sledeći :

- veliki jaz između očekivanja javnog i privatnog sektora
- nedostatak jasnih ciljeva i posvećenosti Vlade
- složenost donošenja odluka
- slabo definisane sektorske politike;
- neadekvatni pravni/regulatorni okviri
- loše upravljanje rizikom
- nizak kredibilitet vladinih politika
- neadekvatna domaća tržišta kapitala
- nedostatak mehanizama za privlačenje dugoročnog finansiranja iz privatnih izvora po pristupačnim stopama
- slaba transparentnost
- nedostatak konkurencije

1 Jose Luis Guasch i svi Ponovno sklapanje JPP ugovora: 'Pregled njegove nedavne evolucije u Latinskoj Americi': Dokumenta za diskusiju Međunarodnog saobraćajnog foruma (International Transport Forum Discussion Papers), 18 izd., 2014.

2 Kosycarz, E.A., Nowakowska, B.A. & Mikołajczik, M.M. Procena mogućnosti za uspešno javno-privatno partnerstvo u zdravstvenom sektoru u Poljskoj. J Javno zdravlje (Berl.) 27, 1–9 (2019): <https://doi.org/10.1007/s10389-018-0920-x>

6. Studija slučaja: Program razvoja banjskog i velnes turizma u Mađarskoj

Lokacija	Mađarska
Partneri	<ul style="list-style-type: none"> • Kabinet premijera • Mađarske turističke organizacije • Ostala ministarstva • Privatni sektor • Skupštinski odbor za turizam • Opštine
Vrsta partnerstva	<ul style="list-style-type: none"> • Javno-privatno partnerstvo • Konzorcijum
Ciljevi programa razvoja banjskog i velnes turizma	<ul style="list-style-type: none"> • Povećanje prihoda Mađarske od turizma kroz zdravstveni i termalno izvorski turizam • Privlačenje nove ciljne grupe uključujući i mlađu generaciju • Razvoj proizvoda koji su konkurentni na međunarodnom nivou • Razvoj kompleksnih paketa usluga u zdravstvenom i termalnom turizmu • Podsticanje ulaganja u kvalitet konkurentskih investicionih mogućnosti u zdravstvenom i termalnom turizmu • Produženje turističke sezone

Mađarska ima dugu istoriju u banjskom i velnes turizmu.¹ Korišćenje mađarskih termalnih kupatila i lekovitih voda datira još iz antičkih vremena, a svoj vrhunac je dostiglo tokom rimskog, turskog i austrougarskog doba. Posle 1940-tih i 1950-tih godina, interes za banjsku kulturu je opao, a kupališta i banje su zanemareni.

Mađarska je 2001. godine uvela opsežnu strategiju revitalizacije (**“Plan Sečenji”**) kojom bi se podstakao ekonomski razvoj kroz ciljana javna ulaganja.

Sa svojih 800 termalnih bunara, od kojih je većina označena kao lekovita, 1.200 nemedicinskih bazena na oko 350 javnih kupališta, velnes i medicinski banjski turizam identifikovan je kao jedna od potencijalno konkurentskih prednosti Mađarske u oblasti turizma.

Banjski i velnes turizam predstavljao je nekoliko strateških prednosti za Mađarsku:

1. Banjski turisti imaju tendenciju da troše više novca i ostaju duže. Spa i velnes turizam bi onda poslužio da se profil mađarskog turista promeni : od velikog broja posetilaca koji malo troše do turista veće vrednosti kojih je možda manje, ali koji bi potrošili više novca.
2. Banje i bazeni su raštrkani širom Mađarske i njihov razvoj bi pomogao da se postigne cilj vlade a to je proširenje privredne delatnosti u mnogim geografskim oblastima.

Za ulaganje u banje i javna kupališta koja su u tom trenutku postojala, bila su potrebna znatne početne investicije. Ove banje i javna kupališta su u većini slučajeva bila **u vlasništvu lokalne samouprave** i to su bili prostrani kompleksi banja/kupališta sa velikim javnim bazenom, dečjim bazenom, termalnim vodama i „specijalnim“ zabavnim bazenom (na primer, bazen sa mlaznicama ili đakuzi).

Međutim, ti veliki centralni banjski objekti obično nisu **donosili profit** regionu – iako su takvi javni bazeni bili faktor atrakcije. Generatori prihoda i profita privrede bili su drugi **poslovi oko banjskog kompleksa** (restorani, hoteli, hoteli u porodičnom vlasništvu, maloprodaja, iznajmljivanje automobila, itd.).

¹ Sledeći odeljak se uglavnom sastoji od studije slučaja o nacionalnoj strategiji banjskog turizma u Mađarskoj koju je pripremila KPMG Canada za Kanadsku turističku komisiju, Svetsku turističku organizaciju i Poslovni savet Svetske turističke organizacije. KPMG (2003.): [Saradnja i partnerstva u turizmu: globalna perspektiva. str. 25-30](#)

6.1 Finansiranje

Vlada nije želela da poseduje i upravlja velikim banjskim kompleksom, ali je shvatila da bi za svaki razvoj bila potrebna kombinacija finansiranja u koju treba da budu uključeni **opština, privatni sektor i vlada**.

U projekte usmerene na velnes ili **medicinske hotele, privatni sektor** je morao da uloži najmanje **33 procenta** od ukupne cene projekta, pre nego što bi se kvalifikovao za državnu podršku. U 2001. godini, **Vlada** je obezbedila **15 %** (kasnije 20 %) ukupnih troškova projekta. Maksimalni iznos granta za bilo koji projekat bio je 2-2,5 miliona dolara.

Veći deo ukupnih državnih investicija bio je koncentrisan u onim gradovima sa postojećim velikim banjskim kompleksom jer je Vlada želela da investicije usmeri ka područjima u kojima bi mogla da se razvije kritična masa proizvoda.

Drugi deo državnih investicija bio je usmeren na **neiskorišćene tople izvore**. Većina ovih sredstava bila je utrošena je na studije izvodljivosti i inicijative za planiranje.

6.2 Uključeni partneri

Da bi podržala ovu složenu inicijativu, Vlada je **uložila u obrazovanje**. Država je snosila 50% troškova obrazovanja za pojedince koji bi pohađali programe iz oblasti banjskog lečenja, **masaže, sportske zdravstvene nege, učenja stranog jezika, marketinga i ugostiteljstva, kao i u programe obuke vezane za protokol**. To je imalo uticaja i na druge oblasti: da bi odgovorili na nove zahteve za obrazovanjem u turizmu i zdravstvu, fakulteti i druge obrazovne institucije pokrenuli su nove programe i škole.

Strateškim planom je takođe morao da se razmotri problem kako grupisati i brendirati banjski proizvod. Prema zahtevima Evropske unije, Mađarska je trebalo da formira sedam regiona od svojih 19 istorijskih okruga. U mnogim slučajevima, novi region koji su na taj način nastali ne samo da nisu imali strukturne i organizacione mehanizme za efikasno upravljanje partnerstvima, već su morali i da nauče kako da sarađuju. Svaki region je mogao da ima do 15-25 banja i hotela kao i neograničeni broj restorana, autobuskih kompanija, pružalaca konsultantskih i obrazovnih usluga.

Za promociju razvoja banje i adekvatnu komunikaciju o tome, Sečenjijev plan je podsticao gradonačelnike i opštinska odeljenja, vlasnike hotela i druge preduzetnike iz privatnog sektora da udruže snage u širenju regionalnog brenda zasnovanog na jedinstvenim prirodnim ili kulturnim resursima regiona, koji je obuhvatao :

- Porodični odmor zasnovan na iskustvu u banji
- Turske hamame
- Rimsko kupatilo
- Lekovite banje
- Velnes (masažni i spa tretmani, hrana i dijeta, duhovna povezanost)
- Aktivni velnes (sport, fizička aktivnost namenjena mlađima)

Prema tome, formirani su regionalni odbori uz učešće predstavnika javnog i privatnog sektora kako bi **definisali regionalni klaster** i brend sa varijabilnim uspehom širom zemlje. Sečenjijev plan je okupio ljude koji ranije nisu radili zajedno, zahtevajući novi način razmišljanja o banjskim objektima i o tome kakve su mogućnosti da predstavnici javnog i privatnog sektora zajedno sarađuju. Za sve to bilo je potrebno vreme i stimulacija.

6.3 Faze projekta

Sečenjijev plan je sproveden u dve faze.

U **prvoj fazi**, Kabinet premijera je pozvao 22 predstavnika turističkih delatnosti da formiraju pododbor za banjski turizam radi izrade strateškog plana. Pododbor je izvršio **analizu stanja** i identifikovao gradove koji su raspolagali termalnom vodom a koja bi mogla da bude u fokusu razvoja. Pododbor je zatim podeljen u šest manjih radnih grupa koje su se priključile radu o sveobuhvatnoj sektorskoj strategiji i **akcionom planu** fokusirajući se na sledeće oblasti:

1. Istraživanje tržišta
2. Razvoj proizvoda (hotel, banja)
3. Razvoj infrastrukture
4. Marketinška strategija
5. Strategija obrazovanja
6. Regulatorna pitanja

Druga faza je obuhvatala tenderski proces. Tenderski proces je bio rigorozan, sa dvanaestočlanom komisijom koja je razmatrala sve predloge. Odbor je bio sastavljen od sledećih predstavnika:

- Tri člana iz Ministarstva privrede (sada deo kabineta premijera)
- Po jedan član iz ministarstava finansija, zdravlja i kulture
- Šest članova iz privatnog sektora, uključujući Udruženje banja i Udruženje hotelijera

U predlozima projekata trebalo je da se istakne na koji način bi projekat poboljšao kvalitet proizvoda. Odbor je tražio da se banjski kapaciteti i prihodi povećaju za 25 procenata a hotelski kapaciteti i prihodi za 35 procenata. Odbor je obrazložio da će se poboljšanjem kvaliteta privući veći broj gostiju kao i da bi objekat mogao da naplaćuje više cene. Poželjni maksimalni rok za povraćaj investicije bio je 10-12 godina.

Tipičan predlog za razvoj banje dala je budimpeštanska banja „Rác Fürdő“. Predlog je izneo konzorcijum sastavljen od Budapest Thermal Bath Inc. (preduzeća opštine Budimpešta) i Rev Nosztalgia Ltd. (privatnog preduzeća). Projektom bi upravljala zajednička kompanija, Rác Nosztalgia Ltd. Konzorcijum je predložio da se oživi originalna atmosfera turskog kupatila uz renoviranje stare banje. Pored toga, izgradio bi se i hotel sa 3-4 zvezdice i 60 soba sa podzemnom garažom. Projekat je procenjen na 20-22 miliona dolara, od čega je privatna kompanija obezbedila 3 miliona dolara, a Sečenji 5 miliona dolara. Ostatak investicije je prikupljen kroz finansiranje duga.

6.4 Upravljanje rizikom i faktori uspeha

Sečenjijev plan za razvoj banjskog i velnes turizma suočio se sa nizom poteškoća. Zainteresovane strane u mađarskoj banjskoj industriji nisu bile navikle da rade u partnerstvu, postojao je suštinski nedostatak poverenja, a mnogi u privatnom i javnom sektoru su se plašili gubitka tržišnog udela u odnosu na konkurentske regione, konkurentske hotele, itd. Ako Sečenjijev plan ne uspe u nameri da prikupi investicije (ili ako se projekti pokrenu pa propadnu), Vlada bi se suočila sa ogromnim gubitkom kredibiliteta a zamah bi nestao. Mnogi od ovih rizika su unapred predviđeni i rešavani su snažnom **kampanjom za odnose s javnošću, edukacijom i komunikacijom**. Kampanja je prvobitno bila usmerena na lokalne samouprave, jer iako su opštine posedovale najmanje 90 odsto bazena, marketing i upravljanje ovim bazenima kao profitnim poduhvatom za mnoge je bila novina.

Dva ključna faktora za uspeh projekta razvoja banjskog i velnes turizma bila su:

1. **Sveobuhvatno planiranje i fleksibilnost:** Sečenjijev plan je bio nacionalni program i stoga sam po sebi komplikovan. Nisu svi problemi i rešenja bili očigledni u početnim fazama, pa iako rigorozan, plan je morao da postane fleksibilan kako bi se problemi rešavali onako kako su iskršavali.
2. **Jasno identifikovana potreba za projektom:** U većinu regionalnih banja gotovo da nije investirano godinama i bilo je očigledno zainteresovanim stranama da, ako bi Mađarska mogla da razvije banjski proizvod, imala bi konkurentsku prednost zahvaljujući raznovrsnosti i broju proizvoda, kao i istoriji banjskog turizma u Mađarskoj. Ovu poruku je bilo veoma lako preneti.

Do 2003. godine, mađarska Vlada je uložila 360-370 miliona dolara u 74 projekta. Otvoreno je oko 2.750 novih direktnih radnih mesta, a ekonomskim uticajem na druge sektore privrede stvoreno je ukupno **9.000 novih radnih mesta**. Oko 80 odsto mađarskih banjskih gradova dostavilo je kvalitetne ponude na tenderu i dobilo podršku u okviru Sečenjijevog plana.

7. Model za Srbiju

Kao što banjski sektor pravi razliku između medicinskih tretmana i velnes ponude, isto to čine kako javne tako i privatne ustanove. Najistaknutiji primer takvog simbiotskog odnosa u Srbiji je **Vrnjačka Banja**, javni institut koji leči pacijente sa endokrinološkim problemima (dijabetesom). Ovaj banjski centar, u kome se pružaju medicinske usluge, okružen je hotelima koji imaju pristup prirodnim izvorima vode, ali nude samo velnes usluge. Banjski centar omogućava privatnom operateru da neke od svojih soba iznajmi turistima, a da to ne predstavlja smetnju za medicinske tretmane.

Mnoge druge banje, sa druge strane, nemaju dovoljan broj kreveta i ne mogu da ugoste više turista, iako bi potencijalno mogle da prime više klijenata, s obzirom na medicinske usluge koje pružaju i osoblje kojima raspolažu. A tu su i objekti ili bivši hoteli koji su napušteni ili čak oronuli. Neiskorišćeni kapaciteti postaju problematični kada u banjama treba obezbediti smeštaj za potencijalne turiste. To je ključno pitanje za razvoj banjskog turizma.

U pogledu marketinga samih banja, aspekt kulturnih i rekreativnih aktivnosti koje mogu da se ponude u banjama i van njih igra važnu ulogu. Ovakve aktivnosti omogućavaju diversifikaciju ponude i paketa banja i stimulišu okolna područja, stvarajući pozitivan privredni ciklus. Na osnovu povratnih informacija dobijenih od pacijenata, a posebno turista, jasno je da postoji tražnja za raznovrsnijim kulturnim, arhitektonskim i gastronomskim aktivnostima.

Na osnovu prethodnih zapažanja i primera iz Mađarske, može se predložiti model saradnje između javnog i privatnog sektora u cilju unapređenja banjskog turizma u Srbiji. Zašto bi model saradnje na čijem čelu bi se nalazile javne vlasti bio koristan za banjski turizam u Srbiji?

Najpre, malo je verovatno da se može ostvariti ekonomska korist od turizma ako javni i privatni sektor nisu u tome zajednički uključeni. Na primer, vlasnici hotela najverovatnije neće dovoljno ulagati ako znaju da u njihovom regionu ne postoji javna infrastruktura, kao što su ugostiteljski objekti, rekreativne aktivnosti, saobraćajnice itd. kako bi mogli da privuku veći broj turista i na taj način dugoročno ostvare povraćaj ulaganja. Prema tome, turistička strategija treba da bude zasnovana na **sveobuhvatnom pristupu** sa javnim i privatnim akterima. Drugi aspekt se odnosi na dimenziju turizma kao kreatora radnih mesta i njegov posledični kapacitet kao pokretača razvoja. Uz odgovarajuću koordinaciju, zemlje koje obiluju prirodnim, kulturnim i istorijskim resursima mogu da ostvare **profitabilan i održiv turizam**.¹

U slučaju banjskog turizma u Srbiji, ovakav model koordinacije mogao bi da izvrši značajne uticaje. Javne vlasti raspolažu važnim polugama delovanja kao što su ulaganja u renoviranje ili modernizaciju medicinskih ustanova u formatu JPP-a, i odabir relevantnog aktera koji bi okupio zainteresovane strane iz određene geografske oblasti. A zainteresovane strane bi mogle da za istim stolom smeste vlasnike hotela, predstavnike lokalnih banja, članove turističkih centara, javne službenike odgovorne za upravljanje kulturnim nasleđem, predstavnike crkava, vlasnike rekreativnih aktivnosti itd. Spajanjem aktera, insistirajući na individualnom i globalnom interesu zajedničkog rada, mogla bi se promeniti igra i podstakla ulaganja koja bi inače bila previše rizična.

¹ 6 V.Castillo & All, „Turistička politika, veliki podsticaj za zapošljavanje? Dokazi na osnovu višestrukog sintetičkog pristupa kontroli“, IDB Working Paper Series, 2015, Vol. 572, str. 6

Da bi se ostvarili ciljevi menadžmenta u oblasti **medicinskog i zdravstvenog turizma** neophodno je rešiti sledeće zadatke:

1. Definisane projektnog zadatka, obaveza i odgovornosti rukovodilaca medicinskih i zdravstvenih organizacija
2. Razvoj i koordinacija ciljanih funkcija upravljanja uslugama za inostrane turiste u okviru utvrđenih nadležnosti
3. Formiranje strategije i izrada realnih planova razvoja po pitanju teritorijalnog zdravstvenog lečenja i zdravstvenih usluga
4. Obezbeđivanje praćenja, merenja i evaluacije učinka
5. Sprovođenje (po potrebi) eventualnih usklađivanja predviđenih mera za realizaciju projekata

Svaki od ovih zadataka može varirati za javni, opštinski i privatni zdravstveni sektor kako bi se postigao jedinstveni cilj za sve nivoe vlasti. Ključni pokazatelj efikasnosti tretmana i zdravstvenih organizacija je visok **kvalitet usluga** koje se pružaju klijentima i **stvaranje profita**.

8. Preporuke za jačanje i unapređenje banjskog turizma u Srbiji

Sektor banjskog turizma u Srbiji je složen i ima svoje osobenosti. Tako da su u navedenim preporukama obuhvaćeni njegovi različiti aspekti kao i pluralitet zainteresovanih strana koje mogu da budu uključene u implementacije projekata.

8.1 Kombinovati banjski turizam sa aktivnom ulogom u zaštiti životne sredine

Preporuke	Predloženi nivo implementacije		
	Lokalni	Nacionalni	SKGO
Zaštita životne sredine (zagađenje zemljišta i vazduha, zaštita i očuvanje prirodnih resursa, upravljanje otpadom itd.) ima sve važniju ulogu, a sve više ljudi prilagođava svoje svakodnevno ponašanje u skladu s tim. To se odnosi i na ponašanje na putovanju i odmoru, čime se može povećati atraktivnost srpskih banja i velnes ponude, jer su blagostanje i zdravstveni turizam deo zdrave i zaštićene životne sredine sa stanovišta potrošača.	X		
Shodno tome, lokalne vlasti na čijoj se teritoriji nalaze banjski centri treba da preduzmu mere da obezbede vidljivo poboljšanje kvaliteta životne sredine. Zagađena priroda i razbacano smeće po zemlji i rekama ozbiljno narušavaju imidž banjskih gradova.	X		
S obzirom na loš kvalitet vazduha na Balkanu, termalni programi za lečenje respiratornih bolesti mogu biti interesantna ideja za razvoj i specijalizaciju srpskih banjskih centara radi prevencije i tretmana s tim po-vezanih zdravstvenih problema. Može se zamisliti i sprovođenje nacionalnog programa za prevenciju i lečenje respiratornih problema zajedno sa banjskim centrima.	X	X	

8.2 Definisati strukturu banjskog turizma u Srbiji i osmisliti odgovarajuću komunikaciju

Preporuke	Predloženi nivo implementacije		
	Lokalni	Nacionalni	SKGO
Održavati visok nivo medicinskih kapaciteta uz po-većanje banjske ponude i velnes kulture jer je to najbolja perspektiva za razvoj banjskog turizma u Srbiji. Trenutni medicinski koncept banja stvara restriktivan imidž i ograničava banjsku klijentelu gotovo isključivo na lečenja, čak i ako su usluge koje se nude kvalitetne i poznate kao takve. Trenutna pandemija Covid-19 isto tako povećava potrebu ljudi da tragaju za velnesom i opuštanjem mimo zdravstvenih potreba.	X	X	
Istovremeno, razdvojiti zdravstvene usluge od spa i velnes usluga. Za sada se one i dalje preklapaju u nekim banjama. Dobar primer organizacije je Vrnjačkap Banja.	X		
Monitoring i zalaganje za očuvanje državnog vlasništva nad izvorima vode je relevantno sredstvo za njihovu zaštitu i upravljanje.		X	X
Identifikovati i ciljati odgovarajuću populacionu grupu , na primer, dobrostojeće penzionere iz ključnih zemalja za zdravstveni i banjski turizam (Nemačka, Francuska i Švedska), ali i mlade stručnjake koji se bave zdravljem i brigom o sebi. Dok Beograd uživa novi i atraktivni imidž „Berlina/Barselone Balkana“, privlačeći sve više mladih ljudi, slično ciljana komunikacija mogla bi da privuče turiste iz Beograda (koji već čine polovinu priliva turista) ali i onih iz inostranstva.	X	X	X
Učiniti spa i velnes delatnost važnim delom nacionalne strategije za razvoj turizma/turističkog brenda Republike Srbije.		X	X
Obezbediti pravnu i administrativnu jasnoću o ulozi i nadležnostima svih zainteresovanih strana kako bi se razjasnile njihove strategije i kapaciteti. Mogao bi se formirati odbor koji bi se sastojao od svih zainteresovanih strana da se razgovara i predloži novi okvir.	X	X	X

8.3 Investirati u infrastrukturu

Preporuke	Predloženi nivo implementacije		
	Lokalni	Nacionalni	SKGO
Kampanje o „ zelenom “ i turizmu u prirodi su ključne za razvoj banjskog turizma. Na drugim mestima u Evropi, (fizički pokretni) klijenti i pacijenti u banjama obično traže „zelene“ rekreativne aktivnosti oko banjskog centra (biciklizam, rafting, jahanje). Srbija još uvek ima kapacitete i potencijale da proširi svoj ruralni turizam, na primer kroz nacionalnu finansijsku šemu dodeljenu lokalnim samoupravama za razvoj ekološki prihvatljivog ruralnog turizma.	X	X	X
Organizovati kurs stranih jezika za osoblje centara. Pored srpskog i engleskog, spa centar koji svoje pacijente/klijente može da primi na nekom drugom stranom jeziku, mogao bi da od toga ima koristi i da poveća svoju vidljivost u inostranstvu i kod privatnog stranog zdravstvenog osiguranja. Slično, za lokalne vlasti i lokalne turističke organizacije je korisno da obezbede dokumentaciju, table i turističke vodiče na stranim jezicima.	X	X	
Pored srpskog (na oba pisma) koristiti strane jezike (npr. slovenački, hrvatski, makedonski, francuski, španski, nemački, švedski, italijanski, bugarski, rumunski, kineski, ruski) za promociju srpskog banjskog turizma sa fokusom na aktuelnom trendu uključivanja zemalja u regionu i Kine.	X		
Poboljšati vezu između aerodroma Niš i okolnih banjskih centara uvođenjem posebnog šatl autobusa sa jasnim uputstvima za turiste kada stignu.	X		
Organizovati obuke za medicinske sestre, fizioterapeute i masere kako bi se osigurala visokokvalitetna nega koja odgovara očekivanjima klijenata (tj. različite vrste masaža, fizioterapija, sportovi u zatvorenom i na otvorenom, itd.).	X		
Modernizacija imidža banja atraktivnom komunikacijom, koja je prilagođena digitalnom dobu i društvenim medijima , bila bi korisna da u Srbiju privuče međunarodnu klijentelu. SKGO bi mogao da stvori mrežu za saradnju između nacionalnog nivoa i opština na čijim se teritorijama nalaze spa centri kako bi kreirao zajedničku komunikacionu strategiju i delovao kao fasilitator koji održava dinamiku unutar mreže.	X	X	X
Renovirati i, ukoliko je potrebno, izgraditi hotele . U Srbiji mnogi banjski centri sadrže i hotelske komplekse, koji su u nekim slučajevima i napušteni. Neki od ovih wwwhotela su stari kompleksi izgrađeni u arhitektonskom stilu koje vredi očuvati, a koji bi se mogli obnoviti ako je to tehnološki moguće i energetski izvodljivo. Sa jasnim pravnim i administrativnim okvirom za svaku zainteresovanu stranu, vlasnici hotela bi radije ulagali u obnovu ako bi im se pružile informacije o zainteresovanim stranama i potrebi za većim brojem hotelskih kompleksa. Stvaranje kooperativnog okruženja može podstaći više investitora da ulažu u rekreativne i kulturne aktivnosti. Vlada igra značajnu ulogu u povezivanju zainteresovanih strana uključenih u razvoj i održavanje banjskih centara i u stvaranju holističkog koncepta turizma. Treba da poveže potrebe hotela, rekreativne ponude, kulturne ponude, istorijske i arhitektonske ponude, restorane, prevoz.	X	X	

8.4 Ojačati i proširiti institucionalne kapacitete i uticaj

Preporuke	Predloženi nivo implementacije		
	Lokalni	Nacionalni	SKGO
Izraditi nacionalni koncept za promociju banjskog turizma Srbije u inostranstvu i njegovog razvoja i dizajnirati veb stranicu sa spiskom svih centara i njihovih specijalnosti.		X	X
Omogućite lokalnoj samoupravi da delimično koristi prihode od poreza ostvarenih korišćenjem izvora vode. Za pokretanje promene zakona, lokalna samouprava i SKGO bi mogle, u dijalogu sa državom, da predlože da bi ovaj novi izvor prihoda koristio za posebne javne politike u vezi sa banjskim centrima (zaštita životne sredine, turizam, itd.)	X	X	X
Razjasniti pravnu situaciju banjskog turizma i učiniti ga pristupačnijim . Pravni status i regulatorne odredbe banjskog turizma u Srbiji ne deluju jasne klijentima/pacijentima (Ko ima pristup lečenju? Koje vrste lečenja postoje? Koliko čega pokriva javno zdravstveno osiguranje?)		X	
Definisati strategiju destinacije zajedno sa svim turističkim akterima i lokalnim vlastima . Slabost turističke industrije u Srbiji je uglavnom posledica unutrašnjih barijera, kao što su nedostatak akcije, koordinacije i aktivne uloge lokalnih vlasti. Ove poslednje imaju ključnu ulogu u jačanju konkurentnosti Republike Srbije na inostranom i regionalnom tržištu jer mogu brzo da reaguju na savremene trendove na globalnom turističkom tržištu i na mogućnosti stvorene procesom evropskih integracija. U Srbiji postoji nedostatak efikasne saradnje između resora ministarstava u planiranju i sprovođenju razvojnih programa u turističkoj industriji, posebno u pogledu koordinacije razvoja putne infrastrukture i infrastrukture snabdevanja i ruralnog i kulturnog turizma. Pored toga, lokalne samouprave su nedovoljno uključene u planiranje i razvoj turizma. Nedovoljni su mehanizmi koordinacije na svim nivoima vlasti u razvoju turizma.	X	X	X

Preporuke	Predloženi nivo implementacije		
	Lokalni	Nacionalni	SKGO
<p>Formirati organizaciju za praćenje banjske privrede po francuskom modelu, čije su vlasti nedavno finansirale stvaranje takve opservatorije na period od šest godina sa sledećim zadacima:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Promocija sektora turističkih odmarališta kroz predstavljanje njegovih karakteristika i prikazivanje pozitivnih efekata na lokalni razvoj i privredu - Pružanje podrške ekonomskom razvoju banjske industrije obezbeđivanjem informacija koje mogu pomoći donosiocima odluka (naročito vladinim agencijama i investitorima) 		X	X
<p>Učešće u iniciranju Interreg projekta, uključujući projekte koji nemaju direktan uticaj na banjski turizam, ključno je za lokalnu samoupravu. Postepeno sticanje znanja u upravljanju evropskim projektima dobar je način za lokalne vlasti da sufinansiraju svoje projekte i postignu relativnu autonomiju u odnosu na državu u vezi sa lokalnim i regionalnim razvojem. Ministarstva bi mogla da pruže podršku i pomoć u procesu prijavljivanja.</p>	X	X	
<p>Napraviti nacionalnu konvenciju između zdravstvenih osiguravača i termalnih centara na osnovu dobrih iskustava u Srbiji. Srbija bi mogla da prenese svoj kvalitet medicinskih usluga i svoju konkurentnost. Na kraju, mogla bi da privuče pacijente iz susednih zemalja u kojima su cene banja tri do četiri puta veće, npr. u Austriji ili Sloveniji.</p>		X	
<p>Slediti primer Evropskog udruženja istorijskih termalnih gradova (EHTTA) i promovisati razvoj banjskog turizma zasnovanog na strategiji unapređenja kulture s obzirom na značajna istorijska, arhitektonska i prirodna dobra Srbije.</p>		X	X

Aneks

Mogućnosti saradnje: Pregled zajedničkih specijalizovanih programa lečenja francuskih i srpskih banja

Bolest/infekcija koja se leči	Francuska banja	Srpska banja
Reumatizam	Vichy, Royat-Chamalière; Bagnoles de l'Orne; Salies de Béarn; Bride les Bains; Balaruc les Bains; Bagnères de Biorre; Vernet les Bains; Nérès les Bains; Saubusse-les-Bains; Saubusse-les-Bains; Barbohan-les-Thermes; Rochefort; Amélie-les-Bains; Jonzac; Bagnols-les-Bains; Thonon-les-Bains; Plombières-les-Bains; Uriage-les-Bains; Allevard-les-Bains; Capvern-les-Bains; La Léchère; Vittel; Chatel-Guyons; Saint-Amand-les-Eaux; Gréaoux-les-Bains; Niederbronn-les-Bains; Camoins-les-Bains; Aix-les-Bains; Casteljalous; Neyrac-les-Bains; Lamalou-les-Bains; Dax; Digne-les-Bains; Luchon; Salies-du-Salat; Amnéville-les-Thermes; Barèges-Sers-Barzun; Le Mont-Dore; Préchacq-les-Bains; Molière-les-Bains; Saint-Lary-Soulan; Bains-les-Bains; Rennes-les-Bains; Montrond-les-Bains; Cransac-les-Thermes; Bourbon-Lancy; La Preste; Saint-Laurent-les-Bains; Evian-les-Bains; Lectour; Bourbon l'Archambault; Montbrun-les-Bains; Evaux-les-Bains; Luxeuil-les-Bains; Eaux-bonnes; Chaudes-Aigues; Bourbonne-les-Bains; Les Fumades; Saint-Honoré-les-Bains; Beaucens; Cambo-les-Bains; Morsbronn-les-Bains; Eaux Chaudes; Cauterets; Lons-le-Saunier; Salins-les-Bains; Ax-les-Thermes; Berthemont-les-Bains; Chateauneuf-les-Bains; Pietrapola; Le Grand Nancy Thermal; Santenay	Ribarska Banja; Prolom Banja; Niska Banja; Lukovska banja; Banja Koviljaca; Fruske terme; Merkur; Ovcara Banja; Sokobanja; Banja Vrujci; Banja kanjiza; Banja Junakovic; Banja Palic; Sijarinska Banja; Selters banja; Mataruška Banja; Gamzigradska Banja; Zvonacka banja; Vranjska Banja; Pribojka Banja; Novopazarska Banja; Kuršumlijska Banja; Josanicka Banja; Bukovicka Banja; Brestovacka banja; Atomska Banja; Bogutovacka Banja; Banja Ljig; Banja Vrdnik; Banja Rusanda; Banja Palanacki Kiseljak; Banja Slankamen; Banja Badanja; Banja Slankamen; Vrnjacka Banja
Bolesti respiratornog sistema	Amélie-les-Bains; Jonzac; Bagnols-les-Bains; Uriage-les-Bains; Allevard-les-Bains; Saint-Amand-les-Eaux; Gréaoux-les-Bains; Camoins-les-Bains; Aix-les-Bains; Digne-les-Bains; Luchon; Amnéville-les-Thermes; Barèges-Sers-Barzun; Le Mont-Dore; Préchacq-les-Bains; Molière-les-Bains; Saint-Lary-Soulan; Montbrun-les-Bains; Eaux-bonnes; Bourbonne-les-Bains; Les Fumades; Saint-Honoré-les-Bains; Cambo-les-Bains; Eaux Chaudes; Cauterets; Ax-les-Thermes; Berthemont-les-Bains; La Bourboule	Niska Banja Sijarinska Banja; Bukovicka Banja; Golija Planina; Divčibare; Tara; Zlatibor; Vrnjačka Banja

Bolest/infekcija koja se leči	Francuska banja	Srpska banja
Flebologija	Balarucavec; Saubusse-les-Bains; Barbothan-les-Thermes; Rochefort; Jonzac; La Léchère; Dax; Evaux-les-Bains; Luxeuil-les-Bains; Bagnoles-de-l'Orne; Balaruc-les-Bains	
Poremećaji nervnog sistema	Lamalou-les-Bains; Nérís-les-Bains; Ussat-les-Bains	Ribarska Banja; Niska Banja; Banja Koviljača; Ovčar Banja; Sokobanja; Banja Vrujci; Banja Kanjiza; Banja Junakovic; Banja Palic; Sijarinska Banja; Selters Banja; Selters banja; Mataruska Banja; Gamzigradska Banja; Zvonacka banja; Pribojska Banja; Kursumlijska Banja; Josanička Banja; Bukovička Banja; Brestovačka banja; Atomska Banja; Bogutovačka Banja; Banja Ljig; Banja Vrdnik; Banja Slankamen; Banja Badanja; Banja Slankamen
Bolesti srca, poremećaji cirkulacije, vaskularne bolesti	Bains-les-bains; Bourbon-Lancy; Boulou; Royat Chamalières	Niska Banja; Fruske; Sokobanja; Mataruska Banja; Gamzigradska Banja; Zvonacka banja; Pribojska Banja; Josanička Banja; Bukovička Banja; Atomska Banja; Bogutovačka Banja; Banja Ljig; Banja Palanački Kiseljak; Golija Planina; Zlatar Planina; Divčibare; Zlatibor; Vrnjačka Banja
Bolesti digestivnog sistema	Thonon-les-Bains; Plombières-les-Bains; Capvern-les-Bains; Vittel; Chatel-Guyons; Montrond-les-Bains; Evian-les-Bains; Santenay; Vichy; Brides-les-Bains; Boulou	Zlatibor; Prolom banja; Banja Vrujci; Sijarinska Banja; Pribojska Banja; Bukovička Banja; Atomska Banja; Bogutovačka Banja; Banja Ljig; Banja Palanački Kiseljak; Vrnjačka Banja
Urinarne infekcije i metaboličke bolesti	Thonon-les-Bains; Capvern-les-Bains; Vittel; Chatel-Guyons; La Preste; Evian-les-Bains	Prolom Banja; Merkur; Banja Vrujci; Sijarinska Banja; Kursumlijska Banja; Bukovička Banja; Banja Palanački Kiseljak; Vrnjačka Banja
Ginekologija	La Léchère; Salies-du-Salat; Bourbon l'Archambault; Evaux-les-Bains; Luxeuil-les-Bains; Salins-les-Bains; Bagnoles-de-l'Orne; Salies-de-Béarn	Niska Banja; Lukovska banja; Banja Koviljaca; Banja Vrujci; Sijarinska Banja; Mataruska Banja; Gamzigradska Banja; Pribojska Banja; Kursumlijska Banja; Josanička Banja; Banja Rusanda; Banja Palanački Kiseljak; Banja Slankamen; Banja Badanja; Banja Slankamen; Vrnjačka Banja

Bolest/infekcija koja se leči	Francuska banja	Srpska banja
Prekomjerna težina i metabolički poremećaji	Brides-les-Bains, Eugénie-les-Bains, Vichy, Capvern, Castéra-Verduzan, Le Boulou, La Preste, Saint-Honoré	Zlatibor; Bukovička Banja; Banja Palanački Kiseljak; Zlatar Planina; Zlatibor
Dermatologija	Avène, la Roche-Posay, Saint-Gervais et Uriage; Rochefort; Neyrac-les-Bains; Moliatg-les-Bains; Les Fumades	Prolom banja; Sijarinska Banja; Pribojska Banja; Novopazarska Banja; Josanička Banja; Brestovačka banja; Banja Ljig; Banja Rusanda; Banja Zdrelo
Mišićno-koštani poremećaji ili MSD	Bourbon-l'Archambault	Ribarska banja; Niska banja; Lukovska banja; Banja Koviljaca; Fruske terme; Â Banja Junakovic
Zapaljenja sluzokože usta	Rochefort; Uriage-les-Bains; Aix-les-Bains; Moliatg-les-Bains; Les Fumades; Avène-les-Bains ; Saint-Gervais-les-Bains; La Bourboule	Brestovačka banja
Psihosomatske bolesti	Bagnères-de-Bigorre, Nérís-les-Bains, Saujon, Ussat-les-Bains, Luz-Saint-Sauveur	
Fibromialgija	Allevard, Bagnères, Balaruc, Barèges, Dax, Lamalou, Saint-Laurent, Ussat, Saujon.	
Tabagizam	Allevard, Royat, Luchon	
Nega nakon raka dojke	Mont-Dore, Châtel-Guyon, La Roche-Posay, Vichy, Luz-Saint-Sauveur	
Ekcem	La Roche-Posay; Rochefort; Avène-les-Bains; Neyrac-les-Bains; Saint-Gervais-les-Bains; Moliatg-les-Bains; La Bourboule	Sijarinska Banja
Psorijaza	Rochefort; Roche-Posay; Avène-les-Bains; Uriage-les-Bains; Neyrac-les-Bains; Saint-Gervais-les-Bains; La Bourboule; Les Fumades	Sijarinska Banja
Astma	La Bourboule, Cambo-les-Bains, Mont-Dore, Saint-Honoré	
Rehabilitacija dece	Salies-du-Salat; Salies-de-Béarn; La Bourboule; Lons-le-Saunier; Salins-les-Bains	Banja Kanjiza; Sleters banja; Gamzigradska Banja; Vrnjačka Banja

Mogućnosti saradnje i finansiranja

Međunarodna, evropska i regionalna udruženja banja

Postoji veliki broj evropskih i međunarodnih udruženja i zajednica specijalizovanih za termalni i banjski turizam, od kojih svaka može da ponudi bolju vidljivosti ali i razvijanje različitih aktivnosti i privlačenja turista.

MEĐUNARODNE ASOCIJACIJE		
Asocijacija	Akcija / Funkcija	Pogodnosti članstva
ISPA - Međunarodno udruženje banja	ISPA predstavlja zdravstvene i velnes ustanove i pružaocce usluga u nekoliko zemalja, i priznata je širom sveta kao profesionalna organizacija i glas banjske industrije.	<ul style="list-style-type: none"> • Pristup mogućnostima za obrazovanje i umrežavanje • globalna medijska izloženost
MWA – Asocijacija medicinskog velnesa	MWA je vodeće međunarodno profesionalno udruženje fokusirano na integrisanu industriju i discipline medicinskog wellnessa.	<ul style="list-style-type: none"> • Zaštita interesa članova, • saopštavanje vesti i informativna ažuriranja • mogućnost obrazovanja i usavršavanja u oblasti medicinskog velnesa, • stručna priznanja, nagrade i grantovi

EVROPSKE ASOCIJACIJE		
Asocijacija	Akcija / Funkcija	Pogodnosti članstva
EHTTA - Evropsko udruženje istorijskih termalnih gradova	<p>EHTTA promotes, protects and enhances thermal, artistic and cultural heritage across 25 countries in Europe. In 2010, it was certified by the Council of Europe as a European Cultural Route.</p> <p>EHTTA promovise, štiti i unapređuje termalno, umetničko i kulturno nasleđe u 25 zemalja Evrope. 2010. godine je sertifikovana od strane Saveta Evrope kao evropska kulturna ruta.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj turističke delatnosti gradova članica • Promocijazaštite kulturnog nasleđa • Razmena iskustava i najboljih praksi na evropskom nivou

Asocijacija	Akcija / Funkcija	Pogodnosti članstva
ESPA - Evropsko udruženje banja	ESPA promovira banje i balneologiju u Evropi i obezbeđuje da prirodni terapijski resursi zasnovani na mineralnoj vodi, krajoliku i klimi budu dostupni što većem broju građana i posetilaca	<ul style="list-style-type: none"> • Umrežavanje između banjskih aktera • Deljenje dobrih praksi i znanja
Rimske banje Evrope	Mreža termalnih banja i zdravstvenih destinacija rimskog porekla.	<ul style="list-style-type: none"> • Povećanje vidljivosti • Kreiranje turističkih paketa sa domaćim i međunarodnim partnerima u okviru mreže
EFSA - Evropska asocijacija za fitness, velnes i spa	Neprofitno evropsko telo za akreditaciju i sertifikaciju za fitness, velnes, spa i kozmetičke centre, hotele, pansionere, medicinske centre, ali i odmarališta za golf, tenis i skvoš	<ul style="list-style-type: none"> • Akreditacija i sertifikacija • Podrška od strane zvaničnog partnera Fitness Wellness Spa & Beauty Academy (FWSBA)
Unesco Velike banje Evrope	Grupa od jedanaest banjskih gradova u sedam zemalja koje su nominovane za upis na listu svetske baštine Unescoa kao transnacionalno serijsko dobro.	<ul style="list-style-type: none"> • Povećanje vidljivosti

REGIONALNE ASOCIJACIJE

Asocijacija	Akcija / Funkcija	Pogodnosti članstva
Balkan Spa Institut	<ul style="list-style-type: none"> • Unapređenje metoda prevencije, relaksacije i medicinske rehabilitacije u balkanskim banjama kroz klinička i eksperimentalna istraživanja • Promocijski korišćenje prirodnih lekovitih faktora, klasifikacija banja i uvođenje standarda u banjskim uslugama 	Razmena dobrih praksi i znanja

Međunarodne i evropske finansijske organizacije i instrumenti

MEĐUNARODNE FINANSIJSKE ORGANIZACIJE		
Institucija	Misija	Aktivnosti u Srbiji ili na ZB
Svetska banka	<ul style="list-style-type: none"> • Pruža finansijske proizvode i tehničku pomoć • Pomaže zemljama da dele i primenjuju inovativna znanja i rešenja na svoje izazove • Dugogodišnji odnosi sa više od 180 zemalja članica, uključujući i Srbiju 	/
Misija USAID-a u Srbiji	Američka vladina agencija za ekonomski razvoj i humanitarnu pomoć širom sveta	<ul style="list-style-type: none"> • Podrška formiranje demokratske i prosperitetne Srbije • Povećanje regionalne stabilnosti na Balkanu. • Programi pomoći Srbiji u sprovođenju neophodnih reformi za proširenje njene ekonomije i jačanje odgovornosti i reaktivnosti ključnih institucija • Pomoć zemlji u ispunjavanju uslova za članstvo u EU i drugim evroatlantskim organizacijama • USAID prvenstveno promoviše aktivnosti podrške civilnom društvu, rodnoj ravnopravnosti, mladima i razvoju ljudskih i institucionalnih kapaciteta.

EVROPSKI FINANSIJSKI INSTRUMENTI I ORGANIZACIJE

Institucija	Misija	Aktivnosti u Srbii ili na ZB
IPA – Instrument za pretpristupnu pomoć	Pomaže zemljama da sprovedu reforme potrebne za ispunjavanje uslova za članstvo u EU, da realizuju tzv. <i>acquis communautaire</i>	Evropska komisija je 6. oktobra 2020. godine usvojila Ekonomski i investicioni plan od 9 milijardi evra za Zapadni Balkan sa sredstvima IPA III za podršku ekonomskom usklađivanju sa EU, uglavnom putem ulaganja, i za održivo jačanje konkurentnosti, inkluzivni rast i zelenu i digitalnu tranziciju
IPARD – Instrument za pretpristupnu pomoć za ruralni razvoj	Deo Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA). Cilj je podrška pred pristupnim reformama EU, posebno u ruralnim područjima i u poljoprivredno-prehrambenom sektoru. Banjski sektor nije posebno pokriven. Međutim, kako IPARD podržava održivost ruralnih područja i zaštitu životne sredine u celini, banje, izvori vode i njihova okolina bi takođe mogli da iskoriste ovaj instrument.	<ul style="list-style-type: none"> • Od 2014. do 2020. (IPARD II) EU je podržala Srbiju sa 175 miliona evra • Ovo je bio prvi put da je podrška direktno otišla korisnicima u Beogradu, Vojvodini, Šumadiji i spoljnim srpskim regionima • IPA bi mogla biti instrument sufinansiranja za restrukturiranje ruralnog okruženja banjskih odmarališta - takođe u okviru JPP projekta i drugih projekata sa više zainteresovanih strana
Interreg	Instrument koji direktno uključuje lokalne samouprave. Cilj je zajedničko rješavanje opštih izazova i pronalaženje zajedničkih rješenja u oblastima, poput zdravlja, životne sredine, istraživanja, obrazovanja, transporta, održive energije, kulture i turizma. Finansirano od strane Evropskog fonda za regionalni razvoj (ERDF)	Srbija učestvuje u tri tipa Interreg programa: <ol style="list-style-type: none"> 1. Prekogrančni: sedam projekata 2. Transnacionalni: Dunavski transnacionalni program 3. Međuregionalni: Program Interreg ADRION (Jadransko-jonski region)
EBRD – Evropska banka za obnovu i razvoj	EBRD pruža finansijska ulaganja, poslovne savetodavne usluge i promovise finansiranje trgovine i sindiciranje zajmova. U Srbiji je do sada realizovala 284 projekta u koje je uložila oko 6,6 milijardi evra	EBRD u Srbiji se fokusira na tri cilja: <ol style="list-style-type: none"> 1. Jačanje uloge i konkurentnosti privatnog sektora 2. Jačanje bankarskog sektora i produbljivanje finansijskog posredovanja 3. Razvoj održivih i efikasnih javnih preduzeća

Institucija	Misija	Aktivnosti u Srbii ili na ZB
AFD - Francuska agencija za razvoj	Podržava i ubrzava tranziciju u zemljama u razvoju, fokusirajući se na klimu, biodiverzitet, mir, obrazovanje, urbani razvoj, zdravlje i upravljanje.	<p>Supports the convergence of countries in the region towards European Union standards and the implementation of the Paris Climate Agreement.</p> <p>Podržava usklađivanje zemalja u regionu sa standardima Evropske unije i implementaciju Pariskog klimatskog sporazuma.</p>
KfW razvojna banka	Nemačka banka i razvojna institucija sa finansijskom ekspertizom, stručnim poznavanjem razvojne politike. Finansira i podržava programe i projekte koji uključuju aktere iz javnog sektora u zemljama u razvoju i ekonomijama u usponu.	<ul style="list-style-type: none"> • podržava Srbiju u postizanju ciljeva dogovorenih sa EU u sektoru energetike, vodosnabdevanja i sanitacije, kao i u sektoru otpada i zaštite životne sredine • promoviše održivi ekonomski razvoj obezbeđivanjem kreditnih linija za mikro, mala i srednja preduzeća i opštine • promoviše MMSP i energetske efikasnost/obnovljive izvore energije u Srbiji.